

Anna Machnikowska

doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Gdańskiego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Gdański

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5338-4069>

Zasada jawności w postępowaniu procesowym – modernizacja czy marginalizacja? Wybrane zagadnienia

Słowa kluczowe: *zasada jawności, modernizacja, marginalizacja zasady jawności, spór doktrynalny o metody usprawniania postępowania cywilnego*

1. Uwagi wprowadzające

W latach 2019–2021 zmianie uległa pozycja zasady jawności w postępowaniu cywilnym, w czym miały udział okoliczności prawne i pozaprawne. Na mocy przepisów szczególnych, wydanych z powodu stanu epidemii COVID-19, wprowadzono posiedzenie sądowe w formie zdalnej, w którym strony nie przebywają w budynkach sądu. Przewidując przypadki technicznej niemożności przeprowadzenia takiego posiedzenia, ustawodawca zdecydował, by sędziowie, niezależnie od obowiązujących przepisów Kodeksu postępowania cywilnego¹, mogli rozstrzygnąć sprawę także na posiedzeniu niejawnym – bez udziału stron. W praktyce norma, która powinna mieć status wyjątku, może być stosowana w szerszej skali. Przyczyn jest kilka. To brak powszechnie dostępnego, certyfikowanego przez państwo, systemu teleinformatycznego posiadającego odpowiednie funkcjonalności dla obsługi posiedzeń w formie zdalnej. Drugim powodem jest przyznanie przez ustawodawcę preferencji postulatowi szybkości przed innymi wartościami, w tym jawnością. Przejawem tej koncepcji jest zniesienie części tradycyjnych zabezpieczeń blokujących możliwość rozstrzygnięcia spraw, co do meritum, na posiedzeniu niejawnym.

Powiązanie obu czynników powoduje, że posiedzenie zdalne, szybkie i jawne, może nie być dominującym forum dla procesu cywilnego. Weryfikacja tej prognozy wymaga ustalenia, czy modernizacja techniczna rzeczywiście łączy się z modernizacją innych sfer, od aksjologii², poprzez normy prawne, na praktyce sądowej kończąc. Temat można

¹ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.), dalej – k.p.c.

² Zob. T. Stawewski, *Jawność jako wartość prawna*, „Studia Iuridica” 2004/43, s. 215 i n.; S. Cieślak, *Założenia aksjologiczne postępowania cywilnego – propozycja sformułowania kryteriów aksjologicznej*

zaanonsować, przywołując uwarunkowania, w jakich następuje przeobrażenie tego elementu systemu postępowania cywilnego.

Mowa o potraktowaniu prawa cywilnego procesowego jako jednego z narzędzi przekształcania niektórych zasad ustrojowych. Do tego celu służy też nowa wykładnia postanowień Konstytucji RP³. Przykładem jest wskazanie przez reformatorów usprawniienia postępowania sądowego jako uzasadnienia, które staje się równe wartościom w art. 31 ust. 3 ustawy zasadniczej, uprawniającym do ograniczenia zasady jawności, a tym samym także – prawa do sądu. Dołączone do porządku prawnego przepisy szczególne, choć powołują się na epidemię COVID-19, mają obowiązywać także po zakończeniu jej oraz stanu zagrożenia epidemią (rok dłużej). Takie prawo ignoruje lub wymusza redefinicję klauzuli konieczności w demokratycznym państwie, którą Konstytucja RP traktuje jako jeden z mierników umocowania organów państwa do ograniczenia wolności i praw obywateli⁴. Nie zawsze w 2020 r. respektowany był też inny z nich – niektóre przepisy nie zostały wydane w formie ustawy⁵.

Wpływ na przeobrażenia położenia zasady jawności miał także niski poziom technologii wykorzystywanych przy świadczeniu usług publicznych⁶. Niektóre uprawnienia wywodzone z zasady jawności zostały uzależnione od narzędzi informatycznych, jakimi w ograniczonym zakresie dysponują sądy, nie są one też dostępne dla części obywateli. W konsekwencji znacząca grupa spraw może zostać rozpoznana niejawnie albo będzie bardzo długo oczekiwać na rozstrzygnięcie. Część tych przypadków może kwalifikować się do oceny w kontekście pozbawienia prawa do sądu. Ustawodawca, wprowadzając nowe

oceny regulacji procesowej [w:] *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019*, red. S. Cieślak, Łódź 2020, s. 13–34.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.).

⁴ Nowa wykładnia Konstytucji RP dokonywana w latach 2015–2021 wymaga krytycznej analizy także z perspektywy wcześniejszego, umiarkowanego zainteresowania nauki prawa konstytucyjnego ryzykiem tzw. „wrogię” interpretacji ustawy zasadniczej. Część zagadnień, pomimo ich przynależności do ewentualnego sporu doktrynalnego oraz podatności na zróżnicowaną interpretację z powodu redakcji niektórych postanowień Konstytucji RP, w tym statusu władzy sądowniczej, była omawiana powierzchownie, przyjmując założenie, że okres transformacji już minął. W takim położeniu, obok zasady niezależności sądów, znajdowała się też zasada jawności rozstrzygania sprawy. Nieobecność w literaturze przedmiotu sprzed 2015 r. jednoznacznie ugruntowanego poglądu w danej kwestii oraz brak, kazuistycznego w treści, zakazu w Konstytucji RP dla konkretnej zmiany ustawowej wykorzystywany jest przez przedstawicieli władzy wykonawczej, będących współautorami nowych przepisów.

⁵ Szerzej H. Izdebski, *Legislacja dotycząca COVID-19 i ustawowy nihilizm prawny* [w:] *Pandemia COVID-19 a prawa i wolności obywatela*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2021, s. 29 i n.; M. Florczak-Wątor, *Niekonstytucyjność ograniczeń praw i wolności jednostki wprowadzonych w związku z epidemią COVID-19 jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej państwa*, „Państwo i Prawo” 2020/12, s. 12–19.

⁶ W Polsce dopiero w 2020 r., w trybie przepisów związanych z COVID-19, przewidziano możliwość przeprowadzania posiedzeń sądowych z udziałem osób przebywających poza budynkami sądu, nie zapewniając przy tym kompleksowego uregulowania zasad procesowych związanym z tym rozwiązaniem i, skorelowanego z nim, systemu teleinformatycznego. W części innych państw takie rozwiązania były stosowane od kilku lat, od 2013 r. – § 128a Zivilprozessordnung, dalej – ZPO, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/ (dostęp 28.01.2022 r.). Zob. A. Kościółek, *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018, s. 366.

przepisy, pominął ten fakt, natomiast wcześniej nie zrealizował niektórych zobowiązań dotyczących informatyzacji postępowania cywilnego. To niejedyne zaniechania legislacyjne⁷ i administracyjne. Paradoks polega na tym, że realne egzekwowanie roszczenia o odszkodowanie z tytułu niedostępności prawa do sądu i do jawnego rozpatrzenia sprawy⁸ też wymaga pełnego dostępu do sądu⁹.

Z porównania regulacji obowiązujących w państwach europejskich wynika, że ich polski standard nie jest odpowiedni oraz że w czasie stanu epidemii uległ obniżeniu¹⁰. W wielu krajach w trakcie COVID-19 ograniczono fizyczny dostęp do sądów, tylko w połowie wprowadzono w pierwszym roku epidemii alternatywę w postaci m.in. zdalnych rozpraw. Natomiast w nielicznych, w tym w Polsce, nowe rozwiązania techniczno-prawne połączono ze zmianą zasad procesowych, której treścią jest zawężenie klasycznych gwarancji sprawiedliwego, jawnego i bez nieuzasadnionej zwłoki, rozpoznania sprawy przez sąd właściwy. Nie uruchomiono nowej infrastruktury, lecz poszerzono niektóre jej elementy, a przede wszystkim skorzystano z tego, że większość obywateli komunikuje się za pośrednictwem urzędów administrowanych przez prywatne, komercyjne podmioty i w związku z tym dopuszczono wykorzystanie tej formy także do kontaktu z sądem.

Znaczące dla zasady jawności i realizacji prawa do sądu okazało się także przyspieszone przewartościowanie priorytetów w politykach publicznych, w tym obejmujących wymiar sprawiedliwości. Towarzyszyły temu argumenty akcentujące modernizację i demokratyzację systemu prawa. Uwagę zwraca przekaz, pochodzący z tego samego źródła, który przeciwstawia sobie niektóre zasady postępowania cywilnego lub ich elementy, pomimo że nauka prawa postrzega je jako zespolone lub pozostające w neutralnym sąsiedztwie¹¹. Takiej metody użyto, umieszczając gwarancje zasady jawnego rozpoznania sprawy na kursie kolizyjnym z postulatem szybkości, natomiast samodzielność organizacyjną sądów konfrontacyjnie zestawiono z uprawnieniami kontrolnymi suwerena.

Charakterystyczny dla lat 2019–2021 jest też spór o efekt dokonywanych zmian. Jego rozstrzygnięcie utrudniają: częsta zmiana przepisów, wadliwa, podatna na wielość interpretacji, redakcja części z nich, niemiarodajne informacje na temat niektórych aktyw-

⁷ Zagadnienie to zasługuje na odrębną analizę odpowiedzialności za przypisanie do bezczynności skutku w postaci utraty dostępu m.in. do jawnego posiedzenia w formie zdalnej lub do wniesienia środka zaskarżenia, spowodowanej niedostępnością systemu teleinformatycznego lub wadliwym doręczeniem za pośrednictwem tego systemu.

⁸ Zob. M. Pecyna, *Odpowiedzialność odszkodowawcza Skarbu Państwa za ograniczenia praw i wolności w czasie epidemii COVID-19*, „Państwo i Prawo” 2020/12, s. 24–25, 28–33; w szerszym ujęciu E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006.

⁹ Rozpoznanie roszczenia na podstawie art. 77 ust. 1 Konstytucji RP o ograniczenie prawa do sądu w związku z uzależnieniem, na mocy przepisów szczególnych, prawa do jawnego posiedzenia od dostępu do posiedzenia w formie zdalnej, dla którego brak infrastruktury technicznej.

¹⁰ Szerzej J. Winczorek, *Pandemia COVID-19 a dostęp do prawa. Polska na tle wyników badania międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 2020/12, s. 43–52.

¹¹ Przykładem tego rodzaju równoważnego związku jest obecność trzech przesłanek zasady prawa do sądu, tj. prawa do sprawiedliwego, jawnego i bez zbędnej zwłoki, rozpatrzenia sprawy, zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz [w:] *Konstytucja RP. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, komentarz do art. 45, nb 91.

ności systemu prawa (brak danych lub brak dostępu do danych), powoływanie się twórców reform na wyjątkowe okoliczności, blokujące rozwój ich przedsięwzięć. Nieobojętna dla debaty o statusie zasady jawności jest też postawa interesariuszy postępowania cywilnego. Wiele podmiotów nie wyraża opinii o ograniczaniu niektórych ich uprawnień, także gdy przypisany im ekwiwalent nie wywołuje zapowiadanych skutków lub czyni to na mniejszą skalę¹².

Okoliczności te uprawniają do postawienia pytań. Czy zasadę jawności należy konfrontować z reakcją na przewlekłość postępowań, częstsze prowadzenie czynności dowodowych z udziałem nieosobowych środków dowodowych, a także na automatyzację i cyfryzację organizacji wymiaru sprawiedliwości? Rozwijając tę kwestię – czy dokonywane modyfikacje to skutek przede wszystkim modernizacji postępowania cywilnego? Czy uprawnione jest twierdzenie o zawężeniu dostępu do posiedzeń jawnych, kiedy równocześnie ustawodawca wprowadza ich zdalną formę, niewymagającą obecności stron i osób trzecich w budynku sądu?

Rozważenia wymagają także pytania o wykorzystywanie statusu jawności do pozorowania modernizacji, a w przypadku twierdzącej odpowiedzi – o przyczynę takich praktyk. Czy jest ona pochodną koncepcyjnych lub technicznych trudności sprostania wyzwaniu usprawnienia postępowania cywilnego z zachowaniem jego dotychczasowych zasad i łączących się z nimi gwarancji procesowych? Czy motywacja reformatorów jest inna, zmierzająca do marginalizacji wybranych funkcji i zasad, w tym jawności, w związku z nową koncepcją modelu prawa do sądu?¹³

Postawione pytania mają na uwadze silne oddziaływanie zasady jawności na inne zasady, w tym równość, kontradiktoryjność, bezpośredniość i ustność¹⁴. Są też pochodną treści ochrony jawności w Konstytucji RP i Kodeksie postępowania cywilnego. Pierwszy z wymienionych aktów prawnych umieszcza jawność w prawie do sądu oraz dookreśla reguły jej wyłączenia. Kodeks natomiast konkretyzuje zasadę jawności na potrzeby postępowania cywilnego oraz następstwa jej naruszenia, traktując niektóre z nich jako

¹² Jedną z przyczyn tej bierności jest, utrzymujący się od lat dziewięćdziesiątych XX w., niski poziom zaufania obywateli do sądów i wynikające z niego przekonanie o braku realnego wpływu społeczeństwa na poprawę funkcjonalności wymiaru sprawiedliwości, zob. A. Machnikowska, *O niezawisłości sędziów i niezależności sądów w trudnych czasach. Wymiar sprawiedliwości w pułapce sprawności*, Warszawa 2017, s. 352–367.

¹³ Taki kierunek zmian można zrekonstruować z części uzasadnień projektów kolejnych nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego, w tym nowelizacji z 4.07.2019 r. – uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Sejm VIII kadencji, druk sejmowy nr 3137, s. 81, gdzie odstępienie od zasady rozprawy przed sądem II instancji uzasadniano ze względu na rzekomą bierność stron w takich posiedzeniach, oraz planowanych nowelizacji m.in.: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12350804/katalog/12812711#12812711> (dostęp 28.01.2022 r.), uzasadnienie, s. 53.

¹⁴ Szerzej M. Dziurda, *Czy nadchodzi zmierzch zasady ustności w postępowaniu cywilnym?*, „Polski Proces Cywilny” 2022/1, s. 125 i n.; M. Skibińska, *Zasady postępowania cywilnego a postępowanie dowodowe* [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, *System postępowania cywilnego*, t. 2, red. A. Górab-Błaszczkowska, Warszawa 2021, s. 762–766.

pozbawienie możliwości obrony praw strony, a w konsekwencji przyczynę nieważności postępowania lub przejaw innego, istotnego nieumocowanego wpływu na wynik sprawy¹⁵.

Ramą dla omówienia wskazanych zagadnień są dwie zmiany prawne. Pierwszą uformowała nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 2019 r.¹⁶ Drugą – nadal trwającą – kształtują szczególne normy wydane w czasie stanu epidemii COVID-19.

Niedługi okres stosowania obu grup przepisów zawęży pole badań, skupiając je na brzmieniu norm, ponieważ praktyka sądowa w tym czasie była bardzo nieregularna i częściowo zróżnicowana w poszczególnych apelacjach¹⁷. Niecałe pięć miesięcy obowiązywała obszerna, obniżająca także rangę zasady jawności, nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego (listopad 2019 r.), gdy ogłoszono stan epidemii (marzec 2020 r.)¹⁸, a wraz z nim przepisy ustanawiające dalej idące ograniczenia. Pierwsze z nich, regulujące status posiadzeń jawnych i niejawnych stosowano do lipca 2021 r., kiedy zastąpiły je kolejne, jeszcze bardziej limitujące prawo do rozpatrzenia sprawy z osobistym udziałem stron. W międzyczasie w 2020 r. na krótko zawieszono bieg terminów procesowych i sądowych, przy czym przeprowadzono to w sposób utrudniający prawidłowe datowanie obowiązywania tego rozwiązania¹⁹. Natomiast wiele postępowań spowolniło swój bieg na dłużej, przejściowo zmniejszył się też ogólny wpływ spraw do sądów.

Dokumentując wskazane przekształcenia, w niniejszym opracowaniu odniesiono się jedynie do jawności w postępowaniu rozpoznawczym prowadzonym w trybie procesowym, omawiając wybrane aspekty tego zagadnienia.

¹⁵ Zob. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 620–630; T. Zembrzuski, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 236–237, s. 153; T. Zembrzuski, *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego [w:] Ius est a iutitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017, s. 590 i n.

¹⁶ Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.), dalej – nowelizacja z 2019 r.

¹⁷ Część praktyk kształtowały zarządzenia prezesów poszczególnych sądów apelacyjnych lub nawet okręgowych, zarówno w odniesieniu do wprowadzania spraw na wokandę, jak i do stosowania środków komunikacji online, por. zarządzenie nr 150/20 Prezesa SO w Gdańsku z 12.05.2020 r.; pismo dziekana ORA w Warszawie z 1.06.2020 r. do prezesów sądów, SEK.0146.5.5.2020.1.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 20.03.2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. poz. 491 ze zm.).

¹⁹ P. Sławicki, *Wpływ ustawy o przeciwdziałaniu COVID-19 na terminy w prawie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2020/12, s. 617 i n.; E. Gapska, *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. I – sprawy pilne*, „Monitor Prawniczy” 2020/17, s. 891 i n.; E. Gapska, *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. II – wstrzymanie rozpoczęcia, zawieszenie biegu terminów procesowych*, „Monitor Prawniczy” 2020/18, s. 949 i n.; P. Rylski, *Ekspertyza dra hab. Piotra Rylskiego w zakresie terminów w postępowaniu cywilnym po uchyleniu art. 15zsz*, Warszawa, 19.05.2020 r.

2. Zasada jawności w systemie prawa i w systemie prawa cywilnego procesowego

2.1. Jawność²⁰ – zasada prawa²¹

Polska myśl prawnicza nie prowadziła sporu o zasadę jawności w systemie prawa²². Jawności przyznano miejsce zarówno wśród zasad konstytucyjnych, jak i wśród praw podmiotowych oraz w strukturze prawa do sądu²³. Zróżnicowane bywało natomiast jej przyporządkowanie. Początkowo, w II RP, do zasad strukturalnych²⁴, a w latach późniejszych, odpowiednio do zasad naczelných wymiaru sprawiedliwości²⁵ albo do zasad naczelných postępowania cywilnego²⁶. Niektórzy przedstawiciele jursprudenccji kwalifikują

²⁰ Jawność jest normą prawną spełniającą standard zasady w sensie dyrektywalnym, wyróżniającą się na tle większości innych norm, zob. L. Leszczyński, M. Maroń, *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013/60, s. 81–82.

²¹ Mając na uwadze cel niniejszego opracowania, którym nie jest szczegółowe omówienie zasady jawności w kategoriach wymaganych przez prawoznawstwo, lecz odniesienie do zmian jej normatywných i doktrynalnych podstaw, odniesiono się tylko do jednego z zagadnień mogących być przyczynkiem oceny legalności zmian, jakim poddawana jest zasada jawności w postępowaniu cywilnym.

²² W II RP występowała różnica zdań na temat pochodzenia zasady jawności, odpowiednio: od zasad wywodzonych ze sprawiedliwości lub z racjonalności (koncepcja R. Cansteina), szerzej m.in. E. Waśkowski, *System procesu cywilnego, Wstęp teoretyczny. Zasady racjonalnego ustroju sądów i procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 98–104.

²³ Zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz [w:] *Konstytucja RP...*, red. M. Safjan, L. Bosek, komentarz do art. 45, nb 88; M. Florczak-Wątor, *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016/3, s. 54; S. Chmielarz-Grochal, *Bezpośrednie stosowanie art. 45 Konstytucji*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016/3, s. 67–101; S. Kotecka, *Jawność postępowania sądowego* [w:] *Jawność i jej ograniczenia. Postępowanie sądowe*, t. 8, red. G. Szpor, J. Gołaczyński, Legalis 2015; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada jawności postępowania* [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010, s. 161 i n.; S. Philipiec, *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2000/47, s. 228.

²⁴ To jedna z dwóch grup zasad, nieodnoszona do istoty procesu, lecz do jego konstrukcji. Drugą grupę zasad tworzyły zasady podstawowe (absolutne), zob. F.K. Fierich, *Przewodnie zasady procesu cywilnego. Wykład*, Kraków 1911; E. Waśkowski, *System...*, s. 104 i n.

²⁵ K. Korzan, *Naczelné zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelné zasady postępowania nieprocesowego*, „Rejent” 2004/14, s. 11; J. Jodłowski [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2014, s. 107; H. Mądrzak [w:] *Postępowanie cywilne*, red. H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2003, s. 54; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 46.

²⁶ W. Berutowicz, *O pojęciu naczelných zasad postępowania cywilnego*, „Studia Cywilistyczne” 1975/25–26, s. 27 i n.; S. Dalka, *Sądowe postępowanie cywilne. Założenia ogólne i proces cywilny*, t. 1, Gdańsk 1992, s. 54–55; A. Jakubecki, *Naczelné zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Czterdziestolecie Kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005)*, Warszawa 2006, s. 349.

jawność do obu kategorii zasad, wyjaśniając, że przemawia za tym rola, jaką pełni w każdej z nich²⁷.

Niejednolitość poglądów dotyczy też pozycjonowania jawności w strukturze prawa do sądu. Jedno ze stanowisk dowodzi, że jawność wewnętrzna (wobec strony) stanowi część składową sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, natomiast prawo do jej jawnego rozpatrzenia odnosi do jawności zewnętrznej²⁸. Drugie stanowisko poszerza tę perspektywę. Przekonuje, że prawodawca używa pojęcia „jawność” w ustawach zasadniczych komplementarnie, uwzględniając jawność zewnętrzną i wewnętrzną²⁹. Ma o tym świadczyć brzmienie postanowień tych aktów prawnych, pozbawione dodatkowych rozróżnień, lecz przede wszystkim pierwotność prawa strony do „jawnego rozpatrzenia sprawy”, w tym do „jawności rozprawy”, w stosunku do prawa jawnej, w rozumieniu publicznej, rozprawy³⁰. Błędne jest zatem wyłączenie jawności wewnętrznej z prawa do jawnego rozpatrzenia sprawy dlatego, że przynależy – bezpośrednio – do prawa sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Jawność wewnętrzna jest obecna nie tylko jako składowa zasady ukształtowania procesu cywilnego w sposób odpowiadający wymogom sprawiedliwości – co stanowi warunek rzeczywistego dochodzenia praw przed sądem. Występuje też w tym pojęciu jawności, które dookreśla prawo do sądu wraz z pozostałymi, czyli: dostępem do sądu, dostępem do rzetelnych, zorientowanych na sprawiedliwość, zasad postępowania oraz dostępem do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki.

Zróżnicowane umiejscawianie przez doktrynę jawności wewnętrznej w strukturze prawa do sądu odpowiednio: tylko do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy albo także do jawnego rozpatrzenia sprawy nie powinno znosić z pola widzenia bardzo silnego ustrojowego statusu jawności wewnętrznej. Przyjęcie poglądu o występowaniu jawności wewnętrznej także w ramach jawnego rozpatrzenia sprawy nie powoduje, że jawność wewnętrzna zaczyna podlegać tym samym regułom ograniczeń, jakie przewidziano dla jawności zewnętrznej, w tym dla wyłączenia jawności rozprawy. Jawność wewnętrzna, pozostając przynależna przede wszystkim do prawa sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy,

²⁷ A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 109; W. Głodowski, A. Jarocho, *Zasada jawności w postępowaniu egzekucyjnym* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności*, red. B. Guzik, N. Buchowska, P. Filipiak, P. Wiliński, Poznań 2011, s. 94.

²⁸ P. Grzegorzczak, K. Weitz [w:] *Konstytucja RP...*, red. M. Safjan, L. Bosek, komentarz do art. 45, nb 107; natomiast w odniesieniu do prawa karnego zob. P. Kardas, *Jawność wewnętrzna i zewnętrzna postępowania przygotowawczego* [w:] *Jawność jako wymóg rzetelnego procesu karnego*, red. W. Jasiński, K. Nowicki, Warszawa 2013, s. 20.

²⁹ Tak – na ten temat, pod rządami Konstytucji PRL, która nie gwarantowała prawa do sądu, natomiast stanowiła o jawności rozpoznawania spraw przed sądami, z zastrzeżeniem ustawowych wyjątków – zob. W. Broniewicz, *Jawność jako konstytucyjna zasada procesu cywilnego Polski Ludowej*, „Nowe Prawo” 1954/5–6, s. 84.

³⁰ Zob. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 40–41. Pod rządami poprzedniej ustawy zasadniczej, również operującej zbiorczym pojęciem jawności, jej dwuwarstwowy byt (jawność wewnętrzna i zewnętrzna) także na poziomie norm Konstytucji uzasadnił W. Broniewicz, wskazując też źródło wadliwej identyfikacji relacji między obydwojma jawnościami, w czym miała udział niemiecka (wówczas uznana za obcą doktrynalnie) nauka prawa procesowego, zob. W. Broniewicz, *Jawność...*, s. 85.

podlega ochronie związanej z tym prawem. Jest ono silniejsze niż prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy. Ma tu zastosowanie norma art. 31 Konstytucji RP, w tym jej ust. 3, wyznaczająca granice potencjalnej ingerencji. Konsekwencją takiego zaszeregowania jest nakaz, nawet przy stosowaniu przewidzianych w Konstytucji RP ograniczeń, ochrony istoty prawa strony do, jawnego dla niej, rozpatrzenia sprawy przed sądem.

Biorąc pod uwagę pozycję ustrojową niektórych wolności i praw człowieka oraz obywatela, należy odnotować, że wśród nich doktryna wyróżnia te, które uznaje za szczególnie wartościowe, podwyższając standard ich utrzymania. Najczęściej wymieniane są w tym kontekście: godność człowieka i dobro wspólne. Uprawnione wydaje się twierdzenie, że ze względu na bezpośredni związek z oboma wskazanymi kategoriami należy do nich dołączyć także prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, zawierające prawo do jawności wewnętrznej. Prawo jednostki do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przed sądem jest immanentną częścią jej godności, a postępowanie prowadzone według zasad zorientowanych na sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy niewątpliwie stanowi jedno z bardziej wartościowych dóbr społecznych, tym bardziej że zostało wypracowane wspólnie.

Zagadnienie to nabiera znaczenia wtedy, gdy zmiany w systemie prawa zaczynają traktować ograniczenia różnych praw i wolności w ten sam sposób, abstrahując od ich ustrojowej funkcji. Istnieje bowiem różnica w ograniczaniu z powodu ochrony zdrowia w czasie stanu epidemii wolności przemieszczania się oraz prawa jednostki do jawnego rozpatrzenia jej sprawy przez sąd. Dywersyfikacja ta wynika w pierwszej kolejności z miejsca zajmowanego w porządku konstytucyjnym przez prawo do sądu (prawo człowieka, prawo obywatela, prawo realizacji władzy suwerena w jednej z trzech jej postaci), zaś w stosunku do zasady jawności z jej pozycji wśród: praw podmiotowych, zasad konstytucyjnych, naczelnych zasad wymiaru sprawiedliwości oraz zasad naczelnego postępowania cywilnego.

2.2. Zasada jawności w postępowaniu cywilnym w trzech modelach ustrojowych

Jawność rozpraw i odstępstwo od niej, realizowane na prawach wyjątku, ogłosiła Konstytucja marcowa z 1921 r.³¹ Komisja Kodyfikacyjna Drugiej Rzeczypospolitej przypisała jawności pierwszoplanowe funkcje, których emanacją był status rozprawy³². Silne gwarancje jawności traktowała jako: element modelu racjonalnego procesu, wymierne zabezpieczenie interesu stron i innych uczestników postępowania, jak i samego wymiaru sprawiedliwości, a także wartościową formę komunikacji między sądem a społeczeństwem, będącą źródłem rozwoju powszechnej świadomości prawnej³³.

³¹ Art. 82 ustawy z 21.03.1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 44, poz. 267 ze sprost. i zm.), dalej – Konstytucja marcowa.

³² Zob. S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930, s. 70.

³³ Szerzej J. Skąpski, *Postępowanie. Część ogólna* [w:] *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja postępowania cywilnego*, t. 1, *Polska Procedura Cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych materiałów*, Warszawa 1928, s. 160.

W Kodeksie postępowania cywilnego z 1930/1932³⁴ r., obok rozprawy i posiedzenia jawnego, zasadę jawności wspierały m.in. dostęp do protokołu rozprawy oraz do akt sprawy, a także ograniczony wymiar zasady pisemności. Obecność drugiej z zasad formowano przy utrzymaniu wiodącej pozycji rozprawy, a prowadzony dyskurs dotyczył zakresu wykorzystania, w trakcie rozprawy, wcześniej zgromadzonego materiału procesowego. Ostateczny kształt tych relacji był wynikiem porównania norm obowiązujących w kilku innych państwach europejskich³⁵. Jawność (wewnętrzna) respektował też projekt posiedzenia przygotowawczego, wyłączony z Kodeksu na ostatnim etapie legislacji. Przewidywał on udział stron i współpracę z sędzią prowadzącym to posiedzenie, a nawet prekluzję dowodową w przypadku nieusprawiedliwionego niestawiennictwa³⁶.

Rozbieżność stanowisk doktryny w II RP dotyczyła niektórych środków ochrony zasady jawności, w tym prawa do zaskarżenia postanowienia sądu o uchyleniu jawności rozprawy ze względu na kodeksowo unormowane przesłanki³⁷. Innym przykładem odmiennych poglądów było przyzwolenie na jeden ze skutków braku odpowiedzi na pozew (propozycja Komisji Kodyfikacyjnej dotycząca obligatoryjnej odpowiedzi nie została przyjęta). W trakcie prac parlamentarnych dołączono normę uprawniającą do przeprowadzenia rozprawy pod nieobecność stron, jeżeli strona złożyła taki wniosek, a postępowanie prowadzono w sprawie, w której nie jest wymagana odpowiedź na pozew. Nowy przepis spotkał się z krytyką części doktryny. Uznała ona za nieprzekonywujący, dla tego rodzaju odstępstwa, argument przyspieszenia postępowania, na który z kolei powołali się legislatorzy³⁸.

Zmiana standardu konstytucyjnego ustawą zasadniczą z 23.04.1935 r.³⁹, która nie zawierała postanowienia o jawności rozpoznawania spraw przez sądy, nie wpłynęła na treść przepisów postępowania cywilnego. Na kodeksowe normy dotyczące zasady jawności nie oddziaływał także dekret Prezydenta RP z 21.11.1938 r. o usprawnieniu postępowania

³⁴ W literaturze przedmiotu stosowane są dwa oznaczenia datowania tego Kodeksu, rok 1930 wynika z daty rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 83, poz. 651 ze zm.), a rok 1932 z rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1932 r.: Prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym (Dz.U. Nr 93, poz. 803) oraz rozporządzenia zmieniającego niektóre przepisy Kodeksu Postępowania Cywilnego i Przepisów wprowadzających Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. Nr 93, poz. 802), a także z obwieszczenia Ministra Sprawiedliwości z 1.12.1932 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Kodeksu Postępowania Cywilnego (Dz.U. Nr 112, poz. 934).

³⁵ A. Stawarska-Rippel, *Elementy prywatne i publiczne w procesie cywilnym w świetle prac kodyfikacyjnych w Polsce (1918–1964)*, Katowice 2015, s. 48–53.

³⁶ Art. 27–29 projektu F.K. Fiericha [w:] *Komisja Kodyfikacyjna...*, s. 186.

³⁷ Zob. S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej...*, s. 70; W. Miszewski, *Jawność w procesie cywilnym w związku z przepisami kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1933/1, s. 11–18; J. Skąpski, *Postępowanie...*, s. 161

³⁸ Zastrzeżenia natury konstytucyjnej przedstawił S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej...*, s. 74; odmienne stanowisko, powołując się na pozytywną praktykę sądową, przedstawił S. Goldstein, *Uwagi do projektu kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 1931/1, s. 5.

³⁹ Ustawa konstytucyjna z 23.04.1935 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 227).

nia sądowego⁴⁰, pomimo że na jego podstawie zredukowano normatywne podstawy niektórych czynności procesowych.

Konstytucja PRL z 1952 r.⁴¹ pozostawiła ustawodawcy szeroką swobodę uregulowania pozycji zasady jawności w postępowaniu sądowym. Artykuł 63 tego aktu stanowił o jawnym rozpoznawaniu spraw przed wszystkimi sądami, jednocześnie przewidywał ustawowe, nieokreślone wyjątki. Podobne unormowanie zawierała Konstytucja marcowa, natomiast oba akty prawne funkcjonowały w otoczeniu innych uwarunkowań prawnych. Tytułem przykładu wskazać należy, że po unifikacji prawa procesowego w dwudziestolecie międzywojennym prawo rozpoznawania spraw cywilnych w postępowaniu sądowym stało się powszechne, natomiast w Polsce Ludowej wiele kluczowych spraw cywilnych wyjęto spod kognicji sądów i przekazano do organów administracji lub do jednostek o cechach *quasi* sądowych. Konsekwencją było osłabienie roli oficjalnie obowiązujących zasad postępowania cywilnego. Ich ówczesny status można określić jako „panujące, ale nie rządzące”.

W pracach Komisji Kodyfikacyjnej nad Kodeksem postępowania cywilnego z 1964 r. zakres stosowania zasady jawności w trybie procesowym postępowania rozpoznawczego był przedmiotem dyskusji w kontekście jednego zagadnienia. Rozważano przekazanie do rozpoznania na posiedzeniu niejawnym tych rewizji, gdzie zarzuty powoływały jedynie naruszenia prawa procesowego, lub tych rewizji, w których wnosząca je strona zrzekła się prawa do rozprawy, a druga strona nie wyraziła w tej kwestii sprzeciwu. Ostatecznie porzeczono na dopuszczalności niejawnego rozpoznania rewizji w związku z przyczyną nieważności postępowania⁴².

Innych unormowań przewidujących posiedzenie niejawne wprowadzono w nowym kodeksie niewiele⁴³. Dotyczyły m.in. rozpoznania zażalenia przez sąd II instancji oraz rozpoznania zażalenia przez sąd, który wydał zaskarżone orzeczenie, gdy przywołano zarzut nieważności postępowania lub zażalenie było oczywiście uzasadnione. Posiedzenia niejawne wykorzystywano też na potrzeby kwestii wпадkowych, w tym: odrzucenia pozwu, zawieszenia postępowania, przekazania sprawy ze względu na niewłaściwość sądu, rozpoznania wniosków o zwolnienie od kosztów i ustanowienia adwokata, a także przy sprawdzeniu wartości przedmiotu sporu. Jeżeli na posiedzeniu niejawnym nie wydano orzeczenia, z jego przebiegu powinna zostać sporządzona notatka urzędowa.

⁴⁰ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z 21.11.1938 r. o usprawieniu postępowania sądowego (Dz.U. Nr 89, poz. 609 ze sprost.) – dokonano na podstawie tego aktu kilku zmian dotyczących zasad protokolowania postępowań w sprawach cywilnych, jednak nie ograniczyły one, wywodzonej także z dostępu do protokołu, jawności postępowania.

⁴¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22.07.1952 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.), dalej – Konstytucja PRL.

⁴² W. Siedlecki, *Z prac Komisji Kodyfikacyjnej nad nowym kodeksem postępowania cywilnego PRL*, „Studia Cywilistyczne” 1961/1, s. 299; oraz *Projekt kodeksu postępowania cywilnego oraz przepisów wprowadzających*, Warszawa 1964, s. 61.

⁴³ M.in. art. 25 § 1, art. 123, art. 183, art. 199 § 3, art. 200 § 1, art. 376 § 1, art. 395 § 2, art. 397 § 1, art. 514 k.p.c. w brzmieniu z 1.01.1965 r.

Przepisy, w większości, nie podlegały zmianom przez ponad czterdzieści lat. Spora-
dyczne wątpliwości rozstrzygał Sąd Najwyższy, zazwyczaj na korzyść rozpoznania sprawy
na rozprawie lub na posiedzeniu jawnym, jak miało to miejsce przy wydaniu postanowie-
nia oddalającego wnioski o przywrócenie terminu dla dokonania czynności procesowej⁴⁴.
Analizując prawo strony do wysłuchania wyroku, którego ogłoszenie dwukrotnie odra-
czano, nie stwierdzono jednak obowiązku zawiadomienia o terminie ogłoszenia strony
nieobecnej na jednej z rozpraw⁴⁵.

Ówczesna doktryna, prowadząc badania nad naczelnymi zasadami postępowania cy-
wilnego, akcentowała te z nich, które można było przypisać do socjalistycznej, w założe-
niu awangardowej, nauki prawa⁴⁶. Jawność, wywodzona z klasycznej teorii procesu, także
była prezentowana w tym kontekście. Obszernie omawiano jej funkcje kontrolne i wy-
chowawcze, a w konsekwencji podkreślano szeroki zakres jawności zewnętrznej. Miała
o tym świadczyć limitowana lista kategorii spraw i czynności przeprowadzanych na po-
siedzeniu niejawnym, a także uprawnienie skierowania sprawy na posiedzenia jawne lub
na rozprawę, także gdy ustawodawca przewidział posiedzenie niejawne⁴⁷. Jawność postę-
powania łączono też z obecnością ławników.

Punkt odniesienia statusu jawności wobec innych zasad procesu cywilnego określiły
te prace doktryny, które wraz z uchwaleniem ustawy zasadniczej z 1952 r. rozstrzygnęły
na korzyść jawności jej samodzielny byt⁴⁸. Dostrzeżono tę potrzebę z uwagi na pojawia-
jącą się koncepcję jawności będącej przejawem zasad ustności i bezpośredniości.

Wraz z trzecim w XX w. przekształceniem ustroju pozycja prawna zasady jawności
została wzmocniona. W Konstytucji RP z 1997 r. jawne rozpatrzenie sprawy potraktowano
na równi ze sprawiedliwym rozpatrzeniem, umieszczając obie wartości obok siebie. Do-
precyzowano przesłanki ograniczenia jawności, nie pozostawiając decydującego głosu
zwykłemu ustawodawstwu. W art. 45 ust. 2 Konstytucji RP zagwarantowano publiczne
ogłoszenie wyroku oraz wyłączenie jawności rozprawy tylko z racji: moralności, bezpie-

⁴⁴ Były to m.in.: uchwała SN z 19.10.1977 r., I PZP 41/77, OSNC 1978/3, poz. 47; uchwała SN
(7 – zasada prawna) z 9.12.1982 r., III PZP 5/82, OSNC 1983/5–6, poz. 62; postanowienie SN
z 6.08.1986 r., II CZ 87/86, OSNC 1987/11, poz. 178; uchwała SN z 13.02.1987 r., III CZP 4/87,
OSNC 1988/2–3, poz. 35; postanowienie SN z 27.01.1987 r., I PRN 66/86, OSNC 1988/4, poz. 50.

⁴⁵ Uchwała SN z 25.06.1968 r., III CZP 62/68, OSNC 1969/3, poz. 41.

⁴⁶ W. Berutowicz, *O pojęciu naczelných zasad...*, s. 32; W. Siedlecki, *Zasady naczelné postępowania cywil-
nego w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania cywilnego*, „Studia Cywilistyczne” 1966/7, s. 20.
Obaj Autorzy podkreślali zmianę funkcji procesu cywilnego, a wraz z nimi funkcji pełnionej przez
zasady postępowania. Dotychczas proces cywilny realizował ochronę interesów indywidualnych,
w PRL równie istotne było zabezpieczenie interesu społecznego, dlatego wykładnia treści zasady
jawności (nieomawianej bezpośrednio w obu przywołanych pracach) miała wspierać system gwarancji
procesowych dla obu dóbr.

⁴⁷ M. Jędrzejewska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, red. J. Jodłowski, K. Piasecki,
Warszawa 1989, komentarz do art. 148, teza 7, s. 257.

⁴⁸ W. Broniewicz, *Jawność...*, s. 85.

czeństwa państwa i porządku publicznego⁴⁹, a także ochrony życia prywatnego stron⁵⁰ lub innego ważnego interesu prywatnego.

Nowy status zasady jawności reprezentują także jej funkcje, w tym te, które choć znane wcześniej, powróciły do ich pierwotnej wykładni. Są to funkcje: partycypacyjna, gwarancyjna, kontrolna, legitymizująca, wychowawcza i edukacyjna. Zmianę w warstwie aksjologicznej reprezentuje definiowanie jawności odwołujące się do takich kategorii jak: „przejrzystość”, „otwartość”, „transparentność”. Nawiązują do nich, rozbudowane i skonkretyzowane, podmiotowe oraz przedmiotowe elementy zasady jawności⁵¹.

W nawiązaniu do obecnego wzorca konstytucyjnego poddano ponownie analizie i zaktualizowano zakres pojęć: „rozpatrzenie sprawy” i „rozprawa”. Identyfikowano rodzaje czynności objętych dyspozycją art. 45 ust. 1 i ust. 2 Konstytucji RP, a także te, które jej nie podlegają lub mogą nie podlegać, lecz są obecne w postępowaniu cywilnym. Powrócono także do dyskusji nad odnoszeniem pojęcia „jawność”, o którym mowa w Konstytucji RP, do jawności zewnętrznej albo poszerzenia tego związku również o jawność wewnętrzną. Rozpatrzeniu sprawy przypisano szeroki zakres zdarzeń i czynności rozpoznania przez sąd istoty sprawy. Funkcja ta determinuje przynależną „rozpatrzeniu sprawy” ochronę. Powinna ona zabezpieczać zasadę jawności przed zmarginalizowaniem spowodowanym celowym uformowaniem postępowania sądowego w sposób przenoszący jego kluczowe czynności poza rozprawę⁵², przypisując jej tylko rolę forum, na którym ogłaszany jest wyrok. Szeroka ochrona jawności rozpatrzenia sprawy nie wyklucza wprowadzenia wyjątków, zgodnych ze standardami Konstytucji RP oraz z kryteriami racjonalności⁵³. Jeden z nich może uzyskać szeroki zakres, co zostało potwierdzone w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Mowa o traktowaniu wyłączenia jawności rozprawy, do którego odnosi się art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, jako normy obejmującej także inne, poza dostępem publiczności na rozprawę sądową, przejawy jawności zewnętrznej, w tym informacji o postępowaniu sądowym w danej sprawie.

Różnica stanowisk w doktrynie miała natomiast związek z tezą o wywodzonym z ustawy zasadniczej tym samym standardzie ochrony jawności w każdym stadium postępowania, w tym w postępowaniu odwoławczym oraz w postępowaniach o niejednorodnej strukturze (np. postępowania przyspieszone). Część przedstawicieli jurysprudencji rozważała niejednolity poziom gwarancji, zastrzegając, że tego rodzaju rozwiązanie jest

⁴⁹ Pomimo powstawania prac na temat przedmiotowej klauzuli, w tym odnoszenia jej do zasad postępowania cywilnego, kwestia ograniczenia jawności ze względu na porządek publiczny nie jest przedmiotem poszerzonych analiz; przykładem jest praca D.P. Kala, *Klauzula porządku publicznego*, Lublin 2018.

⁵⁰ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, *Konstytucyjne standardy prawa do sądu a ochrona prywatności stron na przykładzie spraw cywilnych* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015.

⁵¹ Szerzej K. Gajda-Roszczyńska, *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, „Iustita” 2013/1, s. 12 i n.

⁵² Rzyzko to sygnalizują m.in. P. Grzegorzczak, K. Weitz [w:] *Konstytucja RP...*, red. M. Safjan, L. Bosek, komentarz do art. 45, nb 109–110 oraz A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 43–44.

⁵³ Zob. P. Rylski, T. Zembrzusi, *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, „Przegląd Sądowy” 2006/6, s. 83 i n.

dopuszczalne przy zachowaniu podstawowych funkcji jawności w postępowaniu cywilnym⁵⁴. W uzasadnieniu przywoływano m.in. specyfikę posiedzeń sądów rozpoznających środki odwoławcze. Mniejszy udział na tym etapie rozpatrzenia sprawy innych funkcji niż kontrolna wyjaśniał umocowanie niejednolitego modelu statusu jawności w postępowaniu przed sądem odpowiednio I i II instancji oraz przed Sądem Najwyższym.

Jedną z kategorii spraw, dla których proponowano ten kierunek zmian, były przypadki apelacji oczywiście nieuzasadnionych, w tym noszących znamiona nadużycia prawa procesowego⁵⁵. Część przedstawicieli nauki prawa uznała jednak, pomimo argumentów przemawiających za ograniczeniem jawności przy rozpoznawaniu tego rodzaju spraw, że proponowane odstępstwo od zasad jest zbyt daleko idące⁵⁶.

Nowy wymiar konstytucjonalizacji gwarancji zasady jawności początkowo funkcjonował przy utrzymaniu większości dotychczasowych norm Kodeksu postępowania cywilnego. Tam, gdzie nastąpiły nowelizacje, status jawności pozostał ten sam, jak miało to miejsce w postępowaniu odwoławczym po wprowadzeniu apelacji i kasacji⁵⁷. Idący w innym kierunku wyjątek wprowadzono w postępowaniu w sprawach gospodarczych. Treść tego rozwiązania, jego modyfikacje, dotycząca ich rozbieżność stanowisk w doktrynie, a także upowszechnienie w obecnym stanie prawnym wyjaśnia dodatkowe zainteresowanie tą kwestią.

Ówczesne przepisy umożliwiły, pozostawiając wykorzystanie tego prawa do uznania sądu, wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym w dwóch sytuacjach: w przypadku wydania wyroku zaocznego, jeżeli pozwany nie złożył, w wymaganym, krótkim terminie, odpowiedzi na pozew (art. 479¹⁸ k.p.c. w brzmieniu do 3.05.2012 r.), oraz wyroku – art. 479¹⁷ k.p.c. w brzmieniu do 5.02.2005 r.⁵⁸ – gdy pozwany uznał powództwo, a także

⁵⁴ P. Grzegorzcyk, K. Weitz [w:] *Konstytucja RP...*, red. M. Safjan, L. Bosek, komentarz do art. 45, nb 109.

⁵⁵ P. Grzegorzcyk, *Dopuszczalność i kształt apelacji – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Ogólnopolski Zjazd katedr i zakładów postępowania cywilnego. Katowice – Kocierz 26–29.09.2013*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2015, s. 55; Autor poddawał pod rozważenie to rozwiązanie, wskazując, że orzecznictwo TK nie wykluczyło takiej możliwości – uproszczone postępowanie dla apelacji oczywiście bezzasadnych, zob. wyrok TK z 2.10.2006 r., SK 34/06, OTK-A 2006/9, poz. 118, powoływał się też na art. 4 lit. c zaleceń nr R (95) 5 Komitetu Ministrów Rady Europy (dokument o niewiążącym charakterze); zob. *Standardy prawne Rady Europy. Zalecenia. Tom IV. Sądownictwo. Organizacja – postępowanie – orzekanie*, wybór i tłumaczenie J. Jasiński, Warszawa 1998.

⁵⁶ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.

⁵⁷ Zmiany miały związek z usunięciem uprawnień Prokuratora Generalnego RP do wydawanych w porozumieniu z nim przez Ministra Sprawiedliwości przepisów wykonawczych dotyczących korzystania z urzędzeń do utrwalania dźwięku dokumentującego przebieg postępowania – art. 159 § 2 k.p.c. – art. 1 pkt 16 ustawy z 13.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 55, poz. 318). Uchylono też dotychczasowe brzmienie części norm postępowania odwoławczego, do którego wprowadzono apelację i kasację, lecz zachowano rozpoznanie na posiedzeniu niejawnym apelacji na podstawie zarzutu nieważności postępowania. Bez zmian pozostały też dwu-poziomowe zasady rozpoznawania zażalenia na posiedzeniu niejawnym.

⁵⁸ To data wejścia w życie ustawy z 2.07.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 172, poz. 1804).

gdy sąd, na podstawie złożonych przez strony pism procesowych i dokumentów, uznał sprawę za dostatecznie wyjaśnioną do stanowczego rozstrzygnięcia. Po nowelizacji kodeksu, inspirowanej argumentami doktryny o naruszaniu przez ten przepis zasad kontradiktoryjności i jawności – wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym dopuszczono tylko, gdy pozwany uznał powództwo. Usuniętą konstrukcję przywrócono w zmodyfikowanej postaci 20.03.2007 r.⁵⁹ Sąd mógł wydać wyrok na posiedzeniu niejawnym, gdy po złożeniu przez strony pism procesowych i dokumentów, na podstawie całokształtu przytoczonych twierdzeń, zarzutów i wniosków dowodowych, uznał, że do rozstrzygnięcia sporu nie jest konieczne przeprowadzenie rozprawy.

Dostrzegający uzasadnienie dla obecności tego rodzaju normy reprezentanci doktryny nie odnosili się do związanych z nią kontrowersji⁶⁰ albo dowodzili istnienia dostatecznej ochrony interesów stron, od momentu wejścia w życie nowelizacji przepisów w 2007 r. Obok prawa do wydania wyroku w tych okolicznościach przyznała ona bowiem stronom prawo złożenia uprzedzającego wniosku o rozpoznanie sprawy na rozprawie. Na potrzeby tego rodzaju posiedzenia niejawnego przewidziała też możliwość wydawania postanowień dowodowych⁶¹. Odnosząc się natomiast do oceny tego przepisu jako przykładu odstępstwa od zasad ustrojowych i procesowych polemizujący z tym zarzutem przedstawiciele nauki prawa wskazywali, że osobisty kontakt strony z sądem nie stanowi niezbędnej treści zasady jawności. Ich zdaniem również kontradiktoryjność, wymagając konfrontacji faktów i dowodów przedstawianych przez obie strony, nie decyduje koniecznie, by przybrało to postać ustnych wypowiedzi, forma pisemna też umożliwi osiągnięcie tego celu⁶².

Równoległe wskazywano na walory reaktywowanej instytucji, upatrując w niej mechanizmu przyspieszającego postępowanie w sprawach gospodarczych oraz dostosowania do charakteru sporów gospodarczych, które według owego poglądu nie cechowały się skomplikowanym stanem faktycznym, a jedynie sporem o prawo. Przed uszczerbkiem dla rzetelnego rozpoznania sprawy miała chronić prekluzja dowodowa zapewniająca koncentrację materiału procesowego na pierwszym etapie postępowania⁶³. Ewentualne naruszenie praw strony w trakcie postępowania dowodowego mogło zostać skontrolowane i skory-

⁵⁹ Ustawa z 16.11.2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 235, poz. 1699).

⁶⁰ W takich przypadkach skupiano uwagę na wątpliwościach dotyczących jedynie przeprowadzenia na posiedzeniu niejawnym niektórych rodzajów dowodów, w tym z opinii biegłego; zob. M. Manowska, *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Warszawa 2010, s. 188–189. Mogło mieć na to wpływ indywidualne doświadczenie praktyki sądowej, które zdaniem niektórych przedstawicieli jurysprudencji, wskazujące na sporadyczne korzystanie z posiedzenia niejawnego do wydania wyroku, w przypadkach bez uznania powództwa – zob. M. Manowska, *Zmiany w kodeksie postępowania cywilnego wprowadzone w 2004 r.*, „Przegląd Sądowy” 2005/5, s. 31.

⁶¹ Zob. K. Flaga-Gieruszyńska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2008, komentarz do art. 479¹⁷, s. 818; P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2010, s. 599; M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 692.

⁶² Zob. P. Rylski, T. Zembrzuski, *Rozpoznawanie...*, s. 105.

⁶³ Zob. R. Flejszar, *Postępowanie w sprawach gospodarczych. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 205–207.

gowane przy rozpatrywaniu apelacji i zgłoszonych, wraz z nią, wniosków dowodowych⁶⁴.

Inni komentatorzy postrzegali owe normy, zarówno w pierwotnej, jak i późniejszej wersji, jako ryzykowny precedens z perspektywy art. 45 Konstytucji RP⁶⁵. Twierdzili, że pozycja postępowania odrębnego nie stanowi dostatecznej podstawy dla takiego rozwiązania, ponieważ usprawnienie procesu, a na ten argument powoływano się przy owej normie, nie wchodzi w skład klauzul limitacyjnych wymienionych zarówno w art. 45 ust. 2, jak i w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Zwracali również uwagę na wątpliwości występujące w samym systemie prekluzji przypisanym do tego postępowania, co potęgowało po stronie postępowania w sprawach gospodarczych problem jego zgodności z Konstytucją RP. Podkreślali też niedostateczne uregulowanie kwestii rozstrzygnięcia wniosków dowodowych na posiedzeniu niejawnym, na którym ma zostać też wydany wyrok. Brak właściwych przepisów zmuszał do poprzestania na sygnalizacji sędziom podwyższonej staranności w trakcie podejmowania postanowień dowodowych na posiedzeniu niejawnym⁶⁶. Dotyczyło to także redagowania ich treści, tak by strona mogła pozyskać z nich wiedzę o faktycznych i prawnych przesłankach rozstrzygnięć zarówno incydentalnych, jak i tych, które dotyczą istoty sprawy. Postulowano m.in. wyznaczanie rozprawy w sytuacjach zgłoszenia wniosków o przesłuchanie świadków, a także gdy sąd rozważał oddalenie wniosków dowodowych (niezależnie od ich rodzajowej przynależności)⁶⁷.

Zainteresowanie tą instytucją procesową zmniejszyło się po zniesieniu postępowania w sprawach gospodarczych w 2012 r. Kilka lat później przywrócono ją i umieszczono w przepisach ogólnych o procesie. Otworzyło to przestrzeń do zainicjowania zmiany wzajemnego usytuowania zasad: jawności i szybkości, a następnie zostało wykorzystane przy nowelizacji z 2019 r. Poprzedzające ten stan prace reprezentantów nauki procesu cywilnego koncentrowały się na zapewnieniu równowagi między zasadą jawności a jej ograniczeniami wynikającymi ze specyfiki niektórych czynności postępowania cywilnego lub postępowań odrębnych. Artykułowanie nienaruszalnych standardów funkcjonowania zasady jawności traktowano jako zagadnienie niesporne.

W międzyczasie wyzwanie dla zasady jawności utożsamiono z informatyzacją postępowania cywilnego⁶⁸. Początkowo postrzegano ją jako zmianę jednostajnie przyspieszoną⁶⁹.

⁶⁴ Zob. P. Ryłski, T. Zembrzusi, *Rozpoznawanie...*, s. 92–96.

⁶⁵ Szerzej M. Mączyński, *Ograniczenia prawa podmiotów gospodarczych do sądu*, „Państwo i Prawo” 2000/5, s. 65 i n.; J. Lappiere [w:] J. Jodłowski, J. Lappiere, T. Misiuk-Jodłowska, Z. Resich, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 374.

⁶⁶ Takie stanowisko przyjął SN w pierwszych latach funkcjonowania tego rozwiązania – zob. uchwała SN z 28.07.1993 r., III CZP 96/93, OSNC 1994/1, poz. 19.

⁶⁷ Szerzej A. Żuk, *Postępowanie w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2009, s. 85–87.

⁶⁸ Zob. A. Zielińska, *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016, s. 12 i n.; J. Konecka-Misztal, *Jawność postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem elektronicznego postępowania upominawczego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2012/3, s. 95.

⁶⁹ Przykładem zahamowania tego przedsięwzięcia jest porównanie zagadnień omawianych w ramach informatyzacji w 2009 r. oraz stanu prawnego na początku 2020 r. w odniesieniu do doręczeń elektronicznych, przeprowadzania rozprawy na odległość, uzyskania informacji o stanie sprawy poprzez portal informacyjny – S. Kotecka [w:] *Informatyzacja postępowania sądowego w prawie polskim i wibranych państwach*, red. J. Gołaczyński, Wrocław 2009, s. 207–244.

Wymagała normatywnego ukierunkowania na respektowanie konstytucyjnego wzorca jawności przez nowe formy jawności postępowania, a następnie na wzmocnienie, z ich pomocą, jakości funkcjonowania tej zasady postępowania cywilnego. Wykorzystanie technologii analizowano pod kątem ułatwienia realizacji poszczególnych elementów jawności wewnętrznej i zewnętrznej. Identyfikowano też okoliczności, które wraz z upowszechnieniem dostępu do informacji w przestrzeni publicznej o prowadzonych postępowaniach sądowych wymagają wyłączenia jawności (zagadnienie dysfunkcji jawności zewnętrznej).

Przedmiotem uwagi było również, dokonywane w formie elektronicznej, doręczenie pism, jak i dostęp do informacji o stanie sprawy poprzez systemy teleinformatyczne oraz do udziału w rozprawie lub w posiedzeniu wykorzystującym jego elektroniczną rejestrację lub urządzenie do bezpośredniego przekazywania dźwięku i obrazu między sądami⁷⁰. W praktyce aktywnych przepisów odwołujących się w postępowaniu zwykłym do nowych technologii było niewiele. Od 2009 r.⁷¹ postępowanie dowodowe w postępowaniu rozpoznawczym może odbywać się z udziałem urzędzeń zapewniających bezpośrednią komunikację na odległość, przy czym wszystkie czynności przeprowadzane są przed sądem orzekającym i sądem wezwanym, z możliwością ich wykonania w obecności referendarza.

W 2016 r.⁷² rozwiązaniem tym objęto organizację całego posiedzenia jawnego, utrzymując przepis o obecności stron i innych uczestników w budynkach sądów. Wolne tempo upowszechniania w organizacji sądów usług zawierających treści cyfrowe, częściowo zniósło z pola widzenia analizę stanu gwarancji zasady jawności w odniesieniu do zmiany, jaka nastąpiła w otoczeniu wymiaru sprawiedliwości⁷³. Tymczasem mogła ona zarówno zostać wykorzystana do poszerzenia, jak i do zawężenia niektórych elementów jawności postępowania cywilnego. Więcej uwagi skupił wpływ nowych technologii na zasadę bezpośredniości, omawianą z perspektywy zapewnienia sądowi właściwych warunków prowadzenia postępowania dowodowego⁷⁴.

Ponownie zainteresowanie doktryny przeniosło się na ograniczenie zasady jawności, gdy ustawodawca uznał jej dotychczasowe gwarancje za jedną z przeszkód usprawnienia postępowania cywilnego. Powrócił wówczas spór o celowość oraz o rodzaj dopuszczalnych zmian, a także o kryteria oceny ich zgodności z Konstytucją RP. W przestrzeni publicznej argument usprawnienia zyskał pozycję uniwersalnego i samodzielnego uzasadnienia

⁷⁰ Zob. B. Kaczmarek-Templin, *Zasada jawności a informatyzacja postępowania cywilnego* [w:] *Konstytucjonalizacja...*, red. Ł. Błaszczak, s. 233-240; S. Cieślak, *Forma czynności w procesie cywilnym – stan obecny i perspektywy rozwoju* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze...*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, s. 9; K. Markiewicz, *Informatyzacja postępowania cywilnego – de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze...*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, s. 403-440 – jeden z elementów ostatniej z wymienionych analiz dotyczył związków między informatyzacją a zasadą jawności postępowania.

⁷¹ Art. 235 § 2 k.p.c. – ustawa z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 234, poz. 1571), przepisy weszły w życie 1.07.2009 r.

⁷² Art. 151 § 2 k.p.c. – ustawa z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311 ze zm.).

⁷³ Zob. Ł. Łuczak-Noworolnik, A. Żebrowska, *Przeprowadzanie rozprawy i postępowania dowodowego drogą elektroniczną – założenia, cele, przyjęte rozwiązania*, „Polski Proces Cywilny” 2018/3, s. 60 i n.

⁷⁴ Przykładem jest obszerna i wnikliwa, lecz pomijająca ten temat praca: M. Skibińska, *Zasady postępowania cywilnego...*, s. 691-715.

zarówno faktu reformy, jak i jej treści. Taki sposób traktowania złożonych zagadnień wymiaru sprawiedliwości wpisał się w znany schemat „twórcy, który równocześnie jest tworzycem”. Źródłem głównych zmian jest jednak przede wszystkim nowa wykładnia tych norm Konstytucji RP, które stanowią o prawie do sądu oraz o zasadach ograniczania konstytucyjnych praw i wolności.

2.3. Zasada jawności postępowania cywilnego a art. 31 ust. 3 i art. 45 Konstytucji RP

Artykuł 31 ust. 3 Konstytucji RP przewiduje dopuszczalność – ze względu na ochronę niektórych, wymienionych w nim dóbr – ograniczenia wolności oraz praw człowieka i obywatela. Zastrzega, że wymaga to ustawowej formy, następuje tylko, gdy jest konieczne w demokratycznym państwie i nie może naruszać istoty praw i wolności. Wymienione w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP kategorie dóbr uzasadniające ograniczenie innych konstytucyjnych praw i wolności sformułowano szeroko⁷⁵. Są to: bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, ochrona środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Ustanowiony zakaz naruszania istoty praw i wolności poddawanych ograniczeniu powinien zabezpieczyć porządek prawny przed sytuacjami, kiedy ustawodawca wprowadza, w imię ochrony jednych dóbr, ograniczenia niweczające inne dobra, też wymienione w ustawie zasadniczej.

Artykuł 31 ust. 3 Konstytucji RP ma status *lex generalis*, „niezależnie od tego czy przepisy szczegółowe odrębnie określają przesłanki ograniczenia danego prawa lub wolności”⁷⁶. Brak automatycznej separacji indywidualnych ograniczeń wolności i praw od zasad art. 31 ust. 3 Konstytucji RP potwierdza orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, wskazujące, że wyłączenie poszczególnych elementów art. 31 ust. 3 Konstytucji RP musi być jednoznaczne⁷⁷.

Obowiązek unormowania ograniczeń przepisami ustawy, bez względu na istnienie normy ustanawiającej indywidualne ograniczenia dla danego prawa lub wolności, nie wywołuje żadnych wątpliwości w doktrynie. Należy go natomiast ustawicznie egzekwować, ponieważ w pierwszym roku stanu epidemii COVID-19 niektóre z wprowadzonych ograniczeń nie posiadały wymaganej formy prawnej.

Przesłanka konieczności, określana też mianem proporcjonalności, ze względu na formalny charakter i wpływ na cały system prawny, jest pozycjonowana jako „metazasada”⁷⁸. W przypadku art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ustawodawca posłużył się zwrotem: „tylko

⁷⁵ Przykładem są zakresy pojęciowe klauzul bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego – zob. A. Osierda, *Prawne aspekty pojęcia bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014/23, s. 105 i n.

⁷⁶ Zob. wyrok TK z 10.04.2002 r., K 26/00, OTK-A 2002/2, poz. 18.

⁷⁷ Zob. wyrok TK z 12.01.1999 r., P 2/98, OTK 1999/1, poz. 2. Szerzej o związkach art. 31 ust. 1 i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP zob. wyrok TK z 2.10.2006 r., SK 34/06.

⁷⁸ Szerzej G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologia a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011, s. 233.

wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie”. Jego wykładnię przeprowadzał Trybunał Konstytucyjny. Powołując się na jej wynik, wywiódł kilka obowiązków ustawodawcy. Są wśród nich, traktowane łącznie: skuteczność w rozumieniu osiągnięcia założonego celu ingerencji („adekwatność do zakładanego rezultatu”⁷⁹), najmniejsza uciążliwość dla podmiotów, których prawa lub wolności są ograniczane, a także zdolność do utrzymania, za pośrednictwem środków wykorzystywanych do ingerencji, odpowiednich proporcji między stopniem uciążliwości a wartością celu uzasadniającego dokonanie ograniczenia (proporcjonalność *sensu stricto*)⁸⁰.

Pojęcie „konieczności” użyte w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP bywa traktowane wymiennie z „niezbędnością”. Stanowska tego nie podziela Europejski Trybunał Praw Człowieka, uznając „niezbędność” jako bardziej stanowczą przesłankę⁸¹. Weryfikacja standardu ograniczeń powinna jednak uwzględniać umiejscowienie „konieczności” zdecydowanie bliżej „niezbędności” niż takich kategorii jak: „dopuszczalne”, „przydatne” lub „pożądane”⁸².

Trzeci z wymogów – nakaz zachowania istoty wolności i praw poddawanych ograniczeniom – wyjaśniany jest wewnętrzną budową praw i wolności pozostających pod ochroną Konstytucji RP. Nie jest to ochrona bezwzględna, ale do niej zbliżona – poprzez zakaz naruszania ich istoty. Należy się ona wewnętrznemu elementowi, definiującemu tożsamość prawa lub wolności (istota). Charakteryzuje ją niewymiennosc oraz sprawczość widoczna w funkcjach realizowanych przez dane prawo lub wolność. Prawodawca upoważnił ustawodawcę do ingerencji wywołującej skutek tylko w zewnętrznej warstwie danego prawa lub wolności (otoczka)⁸³. Przepis, którego następstwem staje się ingerencja w istotę prawa, wykracza poza granice upoważnienia udzielonego w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Odnosząc się do twierdzenia, że niektóre z podstawowych praw nie podlegają zakazowi naruszenia ich istoty, ma do nich natomiast zastosowanie zasada proporcjonalności, należy wskazać na silne powiązanie obu kryteriów. Ograniczenie pozbawiające istoty dane prawo nie może bowiem spełnić części kryteriów testu proporcjonalności.

Obowiązki ustawodawcy wywodzone z art. 45 i art. 31 Konstytucji RP były przedmiotem zainteresowania nauki prawa⁸⁴. Badano zakresy pojęć wykorzystanych przez pra-

⁷⁹ Zob. wyrok TK z 12.12.2017 r., SK 39/15, OTK-A 2017/86.

⁸⁰ Zob. wyroki TK: z 22.09.2005 r., Kp 1/05, OTK-A 2005/8, poz. 93; z 26.05.2008 r., SK 25/07, OTK-A 2008/4, poz. 62. Zob. też A. Śledzińska-Simon, *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Teoria i praktyka*, Wrocław 2019, s. 164 i n.

⁸¹ Sprawa Silver przeciwko Zjednoczonemu Królestwu za M. Szuniewicz, *Ochrona bezpieczeństwa państwa jako przesłanka ograniczenia praw i wolności jednostki w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2016, s. 53.

⁸² Należy odnotować, że przywołane orzeczenie ETPCz dotyczyło szczególnego, niezwiązanego z jawnością postępowania sądowego, przypadku ograniczenia praw.

⁸³ Szerzej A. Niżnik-Mucha, *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 322; M. Granat, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2019, s. 142.

⁸⁴ Zob. m.in. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 39–54; P. Grzegorzczak, K. Weitz [w:] *Konstytucja RP...*, red. M. Safjan, L. Bosek, komentarz do art. 45, nb 88; M. Florczak-Wątor, *Prawo do sądu...*, s. 54; S. Chmielarz-Grochal, *Bezpośrednie stosowanie art. 45...*, s. 74; S. Filipiec, *Teoretyczno-prawne aspekty...*, s. 228.

wodawcę w obu normach. Rozważano także lokowanie jawności wewnętrznej i jawności zewnętrznej w strukturze postanowień ustawy zasadniczej. Wyniki analizy odnoszono do poszczególnych zbiorów klauzul limitacyjnych, a także do podmiotowych i przedmiotowych przejawów funkcjonowania zasady jawności⁸⁵.

Stawiane pytania dotyczyły następujących kwestii: którym postanowieniom Konstytucji RP podlegają ograniczenia jawności rozpatrzenia sprawy, niedotyczące wyłączenia jawności rozprawy – tylko przesłankom z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP czy także art. 45 ust. 2 Konstytucji RP? W jakim zakresie wyłączenie jawności rozprawy poddane jest, obok kryteriów, o których mowa w art. 45 ust. 2 Konstytucji RP, również treściom art. 31 ust. 3 Konstytucji RP? W drugim z wymienionych stanów weryfikowana jest kwestia obowiązku zachowania istoty ograniczanego prawa w sytuacji, kiedy użyty w art. 45 ust. 2 Konstytucji RP zwrot „wyłączenie jawności rozprawy” wskazuje na usankcjonowanie naruszenia istoty prawa jawności rozprawy.

Powołując się na występujące między obydwiema normami Konstytucji RP związki, krytycy nowych przepisów twierdzą, że osłabienie zasady jawności i uprzywilejowanie zasady szybkości nie ma umocowania w ustawie zasadniczej. Przedstawiciele organów władzy wykonawczej oraz część doktryny przekonują, że podejmowane działania modernizują system postępowania cywilnego, a samo prawo do sądu zostało wzmocnione nowymi mechanizmami wsparcia dla rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Przywołane przez obie strony racje uzasadniają ich odniesienie do ustrojowego statusu zasady jawności.

Zasadne jest rozpocząć od wskazania, że brzmienie art. 31 ust. 3 wyróżnia polskie prawo konstytucyjne. Podobne treści zawierają konstytucje dwóch innych państw europejskich, także mających za sobą ustrój autorytarny⁸⁶ oraz doświadczenia fasadowych praw i realnych ograniczeń⁸⁷. Natomiast znacznie więcej krajów zdecydowało się w konstytucji wymienić zasadę jawności postępowania sądowego, choć często bez dodatkowych odniesień do jej ograniczenia⁸⁸.

Artykuł 31 ust. 3 Konstytucji RP powinien stanowić podstawowy punkt odniesienia, także gdy inna norma ustawy zasadniczej przewiduje możliwość ograniczenia danego prawa lub wolności albo posługuje się sformułowaniem o dopuszczalności jego wyłączenia. Uregulowanie „indywidualnego” w tym kontekście statusu niektórych praw i wolności nie może stanowić podstawy twierdzenia, że ta grupa praw i wolności uzyskała mniejszy stopień ochrony, przejawiający się w możliwości naruszenia ich istoty. Pozbawienie takiej ochrony naraża je na trwałe zniekształcenie. Kryterium odwołujące się do istoty danego

⁸⁵ O dwuwarstwowej podmiotowo-przedmiotowej budowie zasady jawności nie tylko w odniesieniu do jawności wewnętrznej i zewnętrznej szerzej K. Gajda-Roszczyńska, *Zasada jawności...*, s. 12 i n.

⁸⁶ M.in. Chorwacja, Estonia – szerzej, w tym o zasadach obowiązujących w konstytucjach innych państw europejskich, zob. M. Chmaj, *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 30, 31, 32, 33*, Warszawa 2019, s. 64–67.

⁸⁷ Szerzej A. Machnikowska, *Prawo własności w Polsce 1944–1981. Studium historycznoprawne*, Gdańsk 2010, s. 594, 599.

⁸⁸ W niektórych konstytucjach mowa jest o jawności rozpraw i publicznym ogłaszaniu wyroków, w pozostałych o jawności postępowania lub rozpoznania sprawy; szerzej A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 31–33.

prawa utrzymuje w racjonalnych granicach większość „koniecznych” ograniczeń, ponieważ zbiór dóbr, na rzecz których ograniczenia są wprowadzane, pozostaje bardzo pojemny.

Nie zmienia tego uwarunkowania, w odniesieniu do jawności rozprawy, wskazanie na art. 45 ust. 2 jako *lex specialis* do art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁸⁹. Przywoływane jest ono jako uzasadnienie niepodlegania normy o zasadach wyłączenia jawności rozprawy pod zakaz ograniczania wolności i praw w sposób naruszający ich istotę⁹⁰. „Wyłączenie jawności rozprawy” nie może bowiem zostać przeprowadzone bez naruszenia istoty tego prawa⁹¹. Dlatego, według owego stanowiska, uprawnione jest twierdzenie o świadomym nieobjęciu przez ustawodawcę jawności rozprawy ochroną przysługującą innym prawom wchodzącym w skład prawa do sądu⁹². Poczynione zostaje przy tym zastrzeżenie o zastosowaniu do jawności rozprawy, wywodzonych z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, ustawowej formy ograniczeń i zasady proporcjonalności.

Z perspektywy wprowadzenia do Konstytucji RP jawności postępowania sądowego wyłączenie jawności rozprawy może dotyczyć jednostkowej rozprawy⁹³ lub rozprawy przynależnej do szczególnej kategorii spraw. Tego rodzaju wyłączenie może przybrać szeroki zakres, obejmując również inne aspekty jawności zewnętrznej, w tym związane z dostępem do informacji o sprawie będącej przedmiotem rozpatrzenia przez sąd. Niezachowanie istoty jawności zewnętrznej danej rozprawy lub szerzej, postępowania sądowego, nie powinno jednak być uznawane za podstawę do potraktowania przez ustawodawcę w ten sam sposób jawności zewnętrznej w skali powszechnej, np. poprzez wyłączenie jawności ogółu lub większości rozpraw⁹⁴.

Dorobek prawa konstytucyjnego, funkcjonalne dyrektywy wykładni⁹⁵ oraz dyspono-

⁸⁹ Odmienne zob. P. Sarnecki [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz II*, red. I. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 242.

⁹⁰ A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 52–54.

⁹¹ P. Grzegorzcyk, K. Weitz [w:] *Konstytucja RP...*, red. M. Safjan, L. Bosek, komentarz do art. 45, nb 113.

⁹² Tę argumentację można poszerzyć, twierdząc, że prawodawca w stosunku do niektórych praw wyraża intencję zachowania ich istoty, także gdy indywidualnie określa standard ich ochrony, czego przykładem jest art. 64 Konstytucji RP dotyczący prawa własności.

⁹³ Art. 153, 154 k.p.c.

⁹⁴ Podkreślenie tej kwestii wynika z szerokiego omawiania w literaturze przedmiotu niepodlegania norm regulujących realizowanie jawności zewnętrznej obowiązkowi zachowania istoty tego prawa, natomiast pomijania lub skupiania się na innych kwestiach (np. forma ustawowa) problemu granic tego rodzaju wyłączenia dla stosowania art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Może to prowadzić do wniosku, że zgodna z Konstytucją RP będzie także ustawa wyłączająca jawność rozpraw w odniesieniu do ogółu z nich, jeżeli zajdą przesłanki z art. 45 ust. 2 Konstytucji RP; zob. A. Kościółek, *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19*, „Przegląd Sądowy” 2021/15, s. 24–26.

⁹⁵ Użyte pojęcie uwzględnia zróżnicowane traktowanie szerszego pojęcia „wykładnia funkcjonalna” i identyfikuje treść tej kategorii, która jest wspólna lub zbliżona w pracach polskich teoretyków i filozofów prawa; zob. E. Waśkowski, *Teoria wykładni prawa cywilnego. Metodologia dogmatyki cywilistycznej w zarysie*, Warszawa 1936, s. 47 i n. – autor nie używał nazwy „wykładnia funkcjonalna”, ale wskazywany przez niego etap wykładni określany mianem „realnego” jest zbliżony do treści funkcjonalnych dyrektyw, natomiast pojęcie wykładni funkcjonalnej do teorii prawa w Polsce wprowadził J. Wróblewski. Zagadnienie to analizowali także, wyróżniając reguły celowościowo-funkcjonalne, L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001,

wanie wymaganymi dla jej zastosowania informacjami⁹⁶ uprawnia do twierdzenia, że racjonalny prawodawca nie przyznaje obywatelom konkretnego prawa i nie wyróżnia jego ochrony, a jednocześnie przyzwala na wykładnię Konstytucji RP umożliwiającą faktyczne wykluczenie tego prawa z porządku prawnego, na podstawie przepisów rangi ustawowej. Odniesienie do „istoty” prawa lub wolności, użyte przez prawodawcę w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, należy traktować przynajmniej jako zachowanie istnienia danego prawa w sposób, który nie czyni go fasadowym⁹⁷. W tym położeniu znajduje się też prawo jednostki do jawnego rozpatrzenia sprawy oraz prawo jawnej rozprawy, które może ulec wyłączeniu, lecz nie w sposób faktycznie znoszący lub marginalizujący jawność zewnętrzną jako jedną z cech sprawowania wymiaru sprawiedliwości.

Do poddania norm Konstytucji RP dotyczących zasady jawności odmiennej wykładni przez ustawodawcę odnoszą się dwa przypadki. Pierwszy ma związek z art. 148¹ k.p.c. Odstępstwa od zasady jawności, w rozumieniu jawności wewnętrznej, powinny spełniać wszystkie kryteria art. 31 ust. 3 Konstytucji RP albo dotyczyć czynności, która nie kreuje rozpatrzenia sprawy, nie wchodzi zatem w zakres prawa, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Z przysługującego prawa obywatel może też nie korzystać. Tę ostatnią przesłankę ustawodawca przywołał w art. 148¹ k.p.c. Jednak zamiast przepisu przewidującego jawność, która może zostać ograniczona rezygnacją strony z rozprawy, wprowadził konieczność złożenia przez stronę wniosku o rozprawę, by mogła ona zachować prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy. Wniosek wprowadzie wiąże sąd⁹⁸ – art. 148¹ § 3 k.p.c., ale jego skuteczność zależy m.in. od terminu, w którym został złożony, a także od wiedzy strony na temat niezbędności takiej czynności, jeżeli zamierza skorzystać ze swojego prawa. W tak ukształtowanych warunkach rozpoznanie części spraw na posiedzeniach niejawnych nie jest pochodną rezygnacji stron ze swoich praw, lecz ich błędów co do treści prawa wymagającego dla zachowania rozprawy złożenia stosownego oświadczenia.

Cechą obecnej regulacji postępowania cywilnego jest zwiększanie liczby norm, których konstrukcja odpowiada art. 148¹ k.p.c. Nakładają one na stronę kolejne obowiązki, od których spełnienia zależy dostęp do prawa sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Należy przy tym odnotować, że celem owych obowiązków nie jest ochrona dóbr wskazanych w art. 45 i 31 Konstytucji RP.

Drugi przypadek dotyczy przepisu szczególnego art. 15zsz¹ ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych⁹⁹, wydanego

s. 132; albo traktując kategorię wykładni funkcjonalnej jako pojęcie grupujące kilka rodzajów wykładni, zob. L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006, s. 139.

⁹⁶ O zakresie wymaganych informacji zob. O. Bogucki, *Perspektywy rozwinięcia normatywnego ujęcia wykładni funkcjonalnej* [w:] *Wykładnia prawa. Tradycja i perspektywy*, red. M. Herman, S. Sykuna, Warszawa 2016, s. 215–216.

⁹⁷ Na problem zwrócił uwagę TK w wyroku z 12.01.2000 r., P 11/98, OTK-A 2000/1, poz. 3.

⁹⁸ Wyjątkiem jest postępowanie, w którym nastąpiło uznanie powództwa.

⁹⁹ Ustawa z 2.03.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2021 r. poz. 2095 ze zm.), dalej – ustawa COVID-19.

w związku ze stanem epidemii COVID-19. W obowiązującym od lipca 2021 r. brzmieniu nie przewiduje on prawa sprzeciwu strony do rozpoznania sprawy na posiedzeniu niejawnym. Posiedzenie jest wyznaczane, gdy występuje niemożność zorganizowania posiedzenia jawnego w formie zdalnej, a jednocześnie sąd uznaje za niekonieczne przeprowadzenie posiedzenia w formie stacjonarnej. Choć ograniczenie dostępu do posiedzeń jawnych w formie stacjonarnej z powodu zagrożenia dla zdrowia jego uczestników spełnia w stanie pandemii z przyczyn obiektywnych kryteria art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, to przytoczone rozwiązanie narusza granice wyznaczone ustawowym ograniczeniem. Posiedzenie niejawne, na mocy przepisów szczególnych, może zostać bowiem zorganizowane bez zgody strony, na podstawie swobodnej oceny sędziego co do uznania, że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne.

Przywołany dodatkowo wymóg niemożności organizacji posiedzenia w formie zdalnej nie jest kryterium w pełni neutralnym. Decyduje o tym zarówno brak dookreślenia przedmiotowej niemożności przeprowadzenia takiego posiedzenia, jak i okoliczności faktyczne, na skutek których dostęp do posiedzeń w formie zdalnej nie jest tak powszechny, jak powinien. Nie gwarantuje go poziom informatyzacji infrastruktury publicznej, choć należy odnotować, że nowelizacja przepisów szczególnych umożliwiła stronom korzystanie z urzędów znajdujących się w budynkach sądów. Nie wszystkie sądy są natomiast już w pełni przygotowane na realizację tego rozwiązania, występują także inne utrudnienia.

W konsekwencji rzeczywisty udział w porządku prawnym posiedzeń niejawnych wyznaczanych bez zgody strony może ulec znacznemu zwiększeniu z przyczyn, które nie spełniają standardu art. 45 ust. 1 oraz art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹⁰⁰.

Następstwem wprowadzenia art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 jest też ingerencja w jawność zewnętrzną, pomimo że ta norma nie przewiduje wyłączenia jawności rozprawy. Skutki stosowania art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 zawężają jednak zakres dostępu publiczności do posiedzeń sądowych, ponieważ przepis szczególny poszerza przesłanki wyznaczania posiedzeń niejawnych, co przenosi się na częstotliwość ich wyznaczania. Ponadto wprowadza formę posiedzenia jawnego, którego organizacja, ze względu na uwarunkowania faktyczne, nie zapewnia powszechnego dostępu dla osób trzecich (brak infrastruktury informatycznej o odpowiednich funkcjonalnościach).

W połączeniu z innymi, ustanowionymi w stanie epidemii, ograniczeniami w dostępie do informacji o prowadzonych postępowaniach sądowych, w tym na poziomie jawności zewnętrznej¹⁰¹, konstytucyjna zasada jawności doznaje poważnego uszczerbku. Długotrwałemu ograniczeniu podlegają bowiem takie jej funkcje jak: partycypacyjna, kontrolna oraz gwarancyjna. One z kolei stanowią o istocie prawa jawności, której powinna zostać udzielona ochrona przewidziana w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

¹⁰⁰ Szerzej A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 50; zob. też wyrok TK z 20.11.2007 r., SK 57/05, OTK-A 2007/10, poz. 125.

¹⁰¹ Przykłady tego rodzaju ograniczeń, w tym bez wymaganej formy ustawy zob. A. Kościółek, *Jawność posiedzeń...*, s. 22–23.

3. Zasada jawności w Kodeksie postępowania cywilnego po nowelizacji z 2019 r. – zarys problematyki

Zasada jawności w postępowaniu rozpoznawczym prowadzonym w trybie procesowym funkcjonuje w dwuwarstwowej strukturze, na którą składa się jawność wewnętrzna – wobec stron i uczestników postępowania oraz jawność zewnętrzna – wobec osób trzecich i mediów¹⁰². Najbardziej znanym przejawem jawności pozostaje prawo stron do udziału w posiedzeniach sądowych, a także uczestnictwo w czynnościach procesowych. Dotyczy to postępowania w pierwszej i w drugiej instancji. Rozprawa i posiedzenie jawne łączą się z prawem wysłuchania ogłoszenia wyroku lub innego orzeczenia wydanego co do istoty sprawy. Udział w rozprawie w postępowaniu cywilnym to nie tylko zdarzenia prawne, lecz także szczególne zdarzenie społeczne, ze względu na różnorodność ról uczestników i specyfikę ich interakcji¹⁰³. Stąd ze statusem rozprawy wiązana jest także jawność zewnętrzna. Strona ma też prawo przeglądania akt oraz otrzymywania z nich odpisów i wyciągów. Silny status jawności anonsują¹⁰⁴ art. 9 k.p.c. i art. 148 k.p.c., art. 375 k.p.c., ustanawiając odpowiedniej treści domniemania. Środkiem ochrony gwarancji jawności jest, w przypadku ich naruszenia, prawo podniesienia tego zarzutu w środkach odwoławczych poprzez wskazanie, że nastąpiło pozbawienie strony możliwości obrony jej praw.

W postępowaniu rozpoznawczym w trybie spornym posiedzenie niejawne przewidziano dla rozstrzygania kwestii wypadkowych i incydentalnych oraz kilku, enumeratywnie wskazanych sytuacji wydania orzeczenia co do istoty sprawy. Na posiedzeniu niejawnym, na etapie postępowania prowadzonego przez sąd drugiej instancji, rozpoznawana jest apelacja w przypadku nieważności postępowania. Posiedzenie to jest wykorzystywane też do rozpoznania sprawy przy cofnięciu pozwu lub apelacji, a także do odrzucenia apelacji.

Dalej idące odstępstwo unormowano w przepisach ogólnych o procesie. Zgodnie z art. 148¹ k.p.c. rozpoznanie sprawy na posiedzeniu bez udziału stron może nastąpić w przypadku uznania powództwa. Z zastrzeżeniem niezłożenia przez stronę w pierwszym piśmie procesowym wniosku o rozprawę możliwe jest także rozstrzygnięcie sprawy na posiedzeniu niejawnym, jeżeli pozwala na to stan sprawy. Został on przez ustawodawcę określony jako stan całokształtu przytoczonych twierdzeń i zgłoszonych wniosków dowodowych, powstały po złożeniu przez strony pism procesowych i dokumentów, w tym również po wniesieniu zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty lub sprzeciwu od wyroku zaocznego. Stan ten pozwala, według oceny sędziego, rozpoznać sprawę już w tym stadium postępowania, bez konieczności rozprawy. Przywołany przepis nawiązuje do wzmiankowanego, poprzedniego modelu postępowania w sprawach gospodarczych. Funkcjonuje natomiast w innych ramach, ponieważ nie powielono wraz z nim ówczesnej konstrukcji

¹⁰² S. Dalka, *Sądowe postępowanie cywilne...*, s. 54–55.

¹⁰³ Szerzej K. Gmerek, *Rozprawa sądowa jako zdarzenie komunikacji społecznej*, Szczecin 2019.

¹⁰⁴ Świadomie użyto pojęcia „anonsowania” zamiast „ustanowienia” lub „potwierdzenia” z uwagi na inne przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, które relatywizują domniemane skutki treści art. 9 i art. 148 k.p.c.

odpowiedzialnej za koncentrację materiału procesowego¹⁰⁵. Powoduje to pewne wątpliwości w odniesieniu do kolejności czynności przypisanych postępowaniu dowodowemu oraz realizowanych dotychczas na rozprawie¹⁰⁶.

Naszkieowaną pozycję zasady jawności zmodyfikowała nowelizacja z 2019 r., która poszerzyła zakres przesłanek upoważniających do prowadzenia postępowania przy wykorzystaniu posiedzenia niejawnego. Zmiany dokonano pomimo krytycznych opinii znacznej części doktryny, zgłaszanych na etapie projektu ustawy¹⁰⁷. Pozytywną ocenę przedstawiciele nauki prawa uzyskało natomiast wprowadzone tą samą nowelizacją zniesienie obowiązku pozyskiwania przez stronę zgody na prywatną rejestrację przebiegu posiedzenia. Obecnie powinnością jest tylko powiadomienie sądu o takiej formie dokumentacji posiedzenia, który może jej zakazać jedynie w szczególnych przypadkach.

O zmianie statusu zasady jawności świadczy m.in. art. 148 § 3 k.p.c., art. 191¹ § 3 k.p.c. i art. 374 k.p.c. Pierwszy stanowi o możliwości wydawania postanowień na posiedzeniu niejawnym, przy czym treść tej normy nie wprowadza dodatkowych warunków realizacji jej dyspozycji. Takie przesłanki są w innych przepisach kodeksu, począwszy od art. 148¹ k.p.c., pozostają jednak rozproszone. Brzmienie art. 148 § 3 k.p.c. powoduje, że art. 148 § 1 k.p.c., normujący domniemanie jawności posiedzeń oraz rozpoznawania spraw przez sąd orzekający na rozprawie („o ile przepis szczególny nie stanowi inaczej”), nie posiada już decydującego wpływu na status zasady jawności. Wprowadzenie rozwiązania o takim skutku dla całego systemu postępowania cywilnego świadczy o zmianie paradygmatu¹⁰⁸.

Ważne znaczenie dla zwiększenia częstotliwości wyznaczania posiedzeń niejawnych ma dokonane nowelizacją z 2019 r. wzmocnienie pozyskania materiału procesowego bez wyznaczania posiedzenia jawnego. Decydują o tym m.in.: wprowadzenie obowiązku złożenia odpowiedzi na pozew oraz inne elementy dyrektywy koncentracji materiału procesowego, w tym dotyczące pism przygotowawczych¹⁰⁹, a także prawo przeprowadzenia, w formie pisemnej, dowodu z zeznań świadków¹¹⁰. Korzystając z zarządzenia o wymianie pism przygotowawczych z zastrzeżeniem powołania w nich twierdzeń i dowodów pod rygorem utraty tego prawa w dalszym etapie postępowania, sąd może zgromadzić materiał

¹⁰⁵ Krytycznie na temat obecnego modelu zob. A. Jakubecki, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym A.D. 2019 – dyskrejonalna władza sędziego czy prekluzja* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Kontynuacja zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021, s. 38–39; T. Zembrzusi, *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi* [w:] *Praktyka...*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, s. 58–69.

¹⁰⁶ Szerzej A. Jasiński, *Wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym na podstawie art. 148¹ KPC – uwagi dotyczące nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, „Monitor Prawniczy” 2016/17, s. 912–917.

¹⁰⁷ Obszerna analiza projektu zob. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 436, 446, 480.

¹⁰⁸ Zob. A. Kościółek [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, komentarz do art. 148, s. 350.

¹⁰⁹ Zob. T. Zembrzusi [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Zembrzusi, komentarz do art. 205³, s. 488.

¹¹⁰ Art. 271¹ k.p.c.; obecność tej normy też spotyka się ze strony części doktryny z krytycznym stanowiskiem, zob. J. Mucha, *Pisemne zeznania świadka w kontekście dążenia sądu do ustalenia prawdy i postulatu szybkości postępowania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020/3, s. 78.

procesowy uznany przez niego za wystarczający do rozstrzygnięcia sprawy. Jeżeli strona nie złożyła wniosku o rozprawę, sąd jest umocowany do wydania wyroku na posiedzeniu niejawnym.

Wydanie orzeczenia na posiedzeniu niejawnym może nastąpić także na podstawie jednorazowej wypowiedzi stron w formie pozwu i odpowiedzi na pozew. Sąd nie jest zobligowany do wyznaczenia posiedzenia przygotowawczego, gdzie przewidziano udział stron. Brak takiego posiedzenia, co do zasady, umożliwia stronom przytaczanie twierdzeń i dowodów także w późniejszym czasie. Jednak w przypadku m.in. reaktywowanego postępowania w sprawach gospodarczych posiedzenie niejawne, na którym nastąpi rozpoznanie sprawy i wydanie orzeczenia, może zostać wyznaczone już na etapie uzyskania odpowiedzi na pozew (gdy żadna ze stron nie złożyła wniosku o rozprawę). Dotyczy to tych spraw, gdzie stronom nie przysługuje wniosek o wyłączenie sprawy spod przepisów tego postępowania, a jednocześnie korzystają one z profesjonalnego zastępstwa procesowego (nie przysługuje im pouczenie, którego udzielenie łączy się z dodatkowym terminem na wykonanie niektórych czynności, w tym na zgłoszenie wniosku dowodowego)¹¹¹. W postępowaniu tym ma bowiem zastosowanie system prekluzji dowodowej, zobowiązujący, wskazane wcześniej strony, do przedstawienia wszystkich faktów i dowodów w pierwszym piśmie procesowym.

W modelu postępowania cywilnego, w którym od znajomości i rozumienia prawa zależy dostęp do: udziału w rozprawie, zwiększenia szansy na kompleksowe przedstawienie swojego stanowiska, np. poprzez pisma przygotowawcze, czy uzyskania ochrony przed wydaniem wyroku zaoczego wskutek niezłożenia odpowiedzi na pozew¹¹² – wzrasta rola pouczeń. Wsparcie dla obywateli w tej kwestii zostało zadeklarowane przez ustawodawcę wraz ze zwiększeniem w 2019 r. obowiązków procesowych stron, w tym powiązaniem ich praw w stosunku do zasady jawności, przede wszystkim z ich dodatkową aktywnością – konieczność złożenia wniosku w odpowiednim czasie i formie. Dotychczas pouczenia z racji używanego w nich języka, a także sposobu redagowania nie spełniały swojej roli. Potwierdzały ten fakt liczne badania empiryczne¹¹³. Obniżenie skali problemu miało nastąpić wraz ze zobowiązaniem Ministra Sprawiedliwości do wydania, w okresie roku od wejścia w życie nowych przepisów, rozporządzenia z wzorami pouczeń¹¹⁴. Przepis ten jednak uchylono w 2020 r., jeszcze przed jego wejściem w życie, w ramach ustawy z 7.10.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania społeczno-gospodarczym skutkom COVID-19¹¹⁵.

Posiedzeniu przygotowawczemu należy się z perspektywy zasady jawności poszerzone zainteresowanie. Instytucja ta jest prezentowana jako przejaw wprowadzania do postępo-

¹¹¹ Zob. A. Machnikowska, *Postępowanie w sprawach gospodarczych jako postępowanie odrębne* [w:] *Praktyka...*, red. M. Dziurda, T. Zembrzuski, s. 333–344.

¹¹² Nowy przepis – art. 339 § 1 k.p.c.

¹¹³ Zob. raporty Fundacji Court Watch Polska, np. B. Kociołowicz-Wiśniewska, B. Pilitowski, *Ocena polskiego sądownictwa w świetle badań*, Warszawa 2017, s. 27.

¹¹⁴ Art. 5 § 2, 3 k.p.c.

¹¹⁵ Ustawa z 7.10.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania społeczno-gospodarczym skutkom COVID-19 (Dz.U. poz. 1747).

wania cywilnego rozwiązań nakierowanych na wzmocnienie partycypacji stron w kształtowanie toku postępowania oraz na zwiększenie efektywności komunikacji między stronami a sądem¹¹⁶.

Posiedzenie to ma charakter niejawnym, ale z obowiązkowym udziałem stron. Jego pierwszoplanowy cel to nakłonienie stron do rozwiązania sporu poza rozprawą. Okoliczność ta wyjaśnia częściową poufność przebiegu posiedzenia przygotowawczego. Jest ono nie tylko niejawne, lecz także w zawężonym zakresie dokumentowane (brak protokołu elektronicznego, ograniczenia zakresowe dla prywatnej, dokonywanej przez strony rejestracji, skrócona wersja protokołu pisemnego). Ugodowemu rozwiązaniu sporu służy też przepis zwalniający sąd od przestrzegania, w toku tego posiedzenia, „zachowania szczególnych przepisów postępowania” – art. 205⁵ § 2 k.p.c.

Zakładane przez ustawodawcę w tym kontekście następstwa wprowadzenia posiedzenia przygotowawczego są na razie mniejsze od spodziewanych. Ma na to wpływ zarówno nadal jeszcze, mimo notowanego postępu, niewielka liczba zawieranych ugód przed sądem i z udziałem mediatora¹¹⁷, jak i brak, w niektórych sądach, dogodnych warunków organizacyjnych do wyznaczania posiedzeń przygotowawczych. Część sędziów pozostaje też nadmiernie obciążona obowiązkami zawodowymi, co powoduje, że nie zawsze dysponują czasem na przygotowanie i przeprowadzenie posiedzenia przygotowawczego. Ze względu na wcześniej wskazane, inne zmiany w przepisach postępowania cywilnego bardziej dostępną „alternatywą” może być dla tych sędziów skorzystanie nie z art. 205⁴ k.p.c., ale z art. 148¹ k.p.c.

Przywołane okoliczności powodują, że wyznaczenie posiedzenia przygotowawczego najczęściej łączy się z jego wtórnym celem w postaci opracowania planu rozprawy. Z punktu widzenia statusu zasady jawności ta zmiana ma znaczenie. Treść planu rozprawy jest formowana nie tylko w toku wymiany informacji między stronami oraz sądem, lecz również poprzez rozstrzygnięcie o dopuszczeniu wniosków dowodowych¹¹⁸. Na posiedzeniu przygotowawczym sędzia może też skorzystać z uprawnienia przedstawienia stronom prawdopodobnego wyniku sprawy w świetle zgłoszonych do tego czasu faktów i dowodów. Takie kompetencje sędziego rzeczywiście mogą przyspieszyć bieg dalszych czynności, lecz powinny być realizowane z podwyższoną starannością¹¹⁹. Argumentem jest ochrona zasad: równości i bezstronności.

¹¹⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości złożyło projekt zmian niektórych norm dotyczących posiedzenia przygotowawczego, nie zmieniają one jego istoty (druk UD 156), <https://legislacja.rcl.gov.pl/dokument/2/12350804/12812711/12812712/dokument519302.pdf> (dostęp 28.01.2022 r.).

¹¹⁷ W 2020 r. najwięcej spraw skierowanych przez sądy rejonowe do mediacji pochodziło z sądów okręgu gdańskiego, natomiast wśród spraw przekazanych z sądów okręgowych najwięcej pochodziło z SO w Warszawie, SO w Krakowie i SO w Gdańsku; <https://gdansk.so.gov.pl/okreg-gdanski-ponownie-liderem-w-mediacji,new,mg,271,410.html,237> (dostęp 20.01.2022 r.).

¹¹⁸ M. Uliasz, *Posiedzenie przygotowawcze i plan rozprawy*, „Monitor Prawniczy” 2019/21, s. 1135.

¹¹⁹ Jedną z kwestii wymagających uwagi to odniesienie się w pouczeniu do podstawy materialnej rozstrzygnięcia, zob. K. Gajda-Roszczyńska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t.1, red. T. Zembruski, komentarz do art. 205⁶, s. 514–516.

Ograniczenie jawności w połączeniu ze zmniejszeniem stopnia formalizmu części czynności zawęża korzystanie z zastrzeżeń do protokołu. Zwiększone w tych warunkach ryzyko nadużycia władzy przez sędziego¹²⁰ może dotyczyć m.in. respektowania praw stron w postępowaniu dowodowym oraz prawa do sądu, w sytuacji zaangażowania sędziego w rozwiązanie sporu przez strony poza rozprawą, czego konsekwencją może być, obok ugody, także cofnięcie powództwa albo uznanie roszczenia. Część przedstawicieli nauki prawa i zawodów prawniczych, dostrzegając te okoliczności, wskazuje jednak na przewagę korzyści związanych z obowiązującą formą posiedzenia przygotowawczego. Spodziewany z jego udziałem jest bowiem nowy impuls rozwoju kultury prawnej oraz dobrych praktyk w postępowaniu sądowym w sprawach cywilnych¹²¹.

Drugą z wiodących zmian nowelizacji mających bezpośredni związek z zasadą jawności jest art. 191¹ § 3 k.p.c. dotyczący zasad rozpoznawania powództwa ocenianego jako oczywiście bezzasadne. Powództwo to może zostać oddalone na posiedzeniu niejawnym, bez konieczności podejmowania wielu czynności, począwszy od dekretacji pozwu i rozpoznania dołączonych do pozwu wniosków. W takiej sprawie wyłączenie dostępu do udziału strony w posiedzeniu sądowym może być kontynuowane w postępowaniu przed sądem drugiej instancji. Odnosi się to nie tylko do oddalenia apelacji na posiedzeniu niejawnym, lecz również do zakresu informacji o przyczynach takiego rozstrzygnięcia. Zgodnie z art. 391¹ k.p.c., oddalając apelację, sąd może ograniczyć uzasadnienie wyroku do przywołania ustaleń sądu pierwszej instancji oraz przytoczyć, za uzasadnieniem tego sądu, wyjaśnienia podstawy prawnej wyroku. Dostrzegając przypadki powództw, do których odniósł się przepis, większość przedstawicieli doktryny uznała sposób rozwiązania tego problemu za zbyt daleko idący. Odmawiając stronie prawa do jej wystąpienia i nie dysponując stanowiskiem drugiej strony, ustawodawca odstąpił bowiem równocześnie od kilku zasad, w tym od jawności i od kontradiktoryjności¹²². Następstwem jest ograniczenie praw nie tylko powoda, ale i pozwanego, a także zwiększone ryzyko arbitralności orzeczeń w tej sprawie zarówno w pierwszej, jak i w drugiej instancji¹²³.

Modyfikacji poddano również normę regulującą rozpoznanie na posiedzeniu niejawnym pozostałych apelacji. Tak jak w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, prawo do rozprawy w postępowaniu przed sądem II instancji uzależniono od stosownego wniosku

¹²⁰ Zob. A. Machnikowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t.1, red. T. Zembrzuski, komentarz do art. 205⁵, s. 505–506.

¹²¹ Zob. M. Białecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t.1, red. T. Zembrzuski, komentarz do art. 205⁹, s. 531.

¹²² Ł. Błaszczak, *Powództwo oczywiście bezzasadne (art. 191¹ k.p.c.)*, Warszawa 2021; A. Jakubecki, *Dostęp do ochrony prawnej w świetle ustawy nowelizującej KPC z 4.07.2019 r.* [w:] *Dostęp do ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, s. 19–21; T. Zembrzuski, *Powództwo oczywiście bezzasadne a dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym* [w:] *Dostęp do ochrony...*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, s. 174–188.

¹²³ W kwestii wielości problemów związanych ze sposobem, w jaki ustawodawca zdecydował się zneutralizować problem oczywiście bezzasadnych powództw, zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zmiany dotyczące orzeczeń w świetle nowelizacji k.p.c. z 4 lipca 2019 a prawo do sądu* [w:] *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2020 s. 168–171.

złożonego w apelacji lub w odpowiedzi na apelację. Nie jest on skuteczny, gdy apelacja lub pozew zostały cofnięte, a także w sprawach, w których występuje przyczyna nieważności postępowania. Artykuł 375 k.p.c. wskazuje trzy normy stanowiące o niewyznaczeniu rozprawy przed sądem II instancji. Jednak z treści owych norm, w tym art. 374 k.p.c., który za wystarczające do rozpoznania apelacji na posiedzeniu niejawnym uznaje, obok wniosku strony, brak konieczności przeprowadzenia rozprawy, wynika, że rozprawa nie utrzymała na tym etapie postępowania statusu zasady. Według znacznej części przedstawicieli nauki prawa zmiana jest istotniejsza – zasadą stało się rozpoznawanie apelacji na posiedzeniu niejawnym¹²⁴.

Reformatorzy oraz podziеляjący ich argumentację inni przedstawiciele jurysprudencji i judykatury powołują się na potrzebę przyspieszenia postępowania sądowego. Przyjmują przy tym założenie możliwości, bez uszczerbku dla rzetelności postępowania, realizacji wielu czynności pod nieobecność stron, a tym bardziej pod nieobecność rozprawy lub jej tradycyjnej, rozbudowanej formy. Twierdzą równocześnie, że koncepcja ta w należyтым wymiarze respektuje pozostałe, poza szybkością, zasady. Zmiana ich położenia to jedynie pochodna modernizacji niektórych, wzajemnych relacji. W odniesieniu do jawności podkreślane jest zachowanie praw stron – wniosek o rozprawę jest wiążący – z zastrzeżeniem niewielkich wyjątków, a nawet wzmocnienie niektórych gwarancji – m.in. niewymagająca zezwolenia, prywatna rejestracja czynności sądu oraz posiedzenie przygotowawcze z obowiązkowym udziałem stron.

Przekaz ten akcentuje utrzymanie, w trakcie nowelizacji, równowagi między aksjologią i pragmatyzmem, a jednocześnie oznajmia wprowadzenie do systemu postępowania cywilnego nowej jakości. Aksjologię reprezentuje teza o przywracaniu sądów społeczeństwu poprzez poprawę warunków wydawania orzeczeń, które będą odpowiadać powszechnemu poczuciu sprawiedliwości, także dlatego, że ich wydanie następuje bez zbędnej zwłoki. Natomiast jako świadectwo pragmatyzmu powoływana jest sprawczość ustawodawcy dowodzona samym faktem nowelizacji przepisów zorientowanych na sprawność.

W odpowiedzi wielu reprezentantów doktryny podejmuje polemikę z przedstawionym przez ustawodawcę uzasadnieniem nowelizacji oraz z metodami jej realizacji. Ocena poszczególnych przepisów jest bardziej zróżnicowana, część z nich otrzymała jednoznaczną, pozytywną opinię. W odniesieniu do statusu zasady jawności dominuje jednak krytyczne stanowisko. Powołuje się ono na brzmienie nowych przepisów oraz na ich związki systemowe. Wskazuje na osłabienie, a nawet zmarginalizowanie, niektórych gwarancji zasady jawności, przy czym część z tych zmian jest spowodowana wprowadzeniem do postępowania cywilnego nowych ryzyk dla zasady jawności¹²⁵. Równocześnie dowodzi, że nowe, sprzyjające szybkości postępowania warunki¹²⁶ są faktem, jednak w praktyce pozytywne

¹²⁴ Szerzej P. Rylski, *Zmiany w przepisach o postępowaniu apelacyjnym w świetle modelu apelacji cywilnej*, „Polski Proces Cywilny” 2020/1, s. 133; M. Michalska-Marciniak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t.1, red. T. Zembrzusi, komentarz do art. 374 i 375, s. 845.

¹²⁵ O potrzebie zagwarantowania konstytucyjnej zasady jawności zob. T. Ereciński, *Ocena skutków nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.* [w:] *Praktyka...*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, s. 23.

¹²⁶ P. Rylski, *O nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 4.07.2019 r. w ogólności*, „Palestra” 2019/11–12, s. 17 i n.

następstwa, także w tej sferze, są mniejsze niż szacowane przez ustawodawcę. Okres rozpoznania statystycznej sprawy nie uległ skróceniu.

Ma z tym związek pozostawienie bez rozwiązania wielu problemów odpowiedzialnych za niską sprawność ochrony prawnej udzielanej na poziomie postępowania rozpoznawczego. Zastąpienie części rozpraw posiedzeniami niejawnymi przyspiesza bieg części spraw. Nadal jednak wiele z nich bardzo długo oczekuje na rozpoznanie. Dowodzi to potrzeby zastosowania innych środków. Ta sama uwaga należy się drugiemu z celów eksponowanych przez reformatorów. Zwiększanie zaufania obywateli do sądów nie odbywa się poprzez zwiększenie liczby niejawnych posiedzeń oraz zapowiedzi wprowadzenia instytucji sędziów pokoju¹²⁷. Większy potencjał w tej kwestii ma tworzenie przepisów niezororientowanych na rozbudowane obowiązki o charakterze formalnym i powiązaną z nimi egzekucję błędów formalnych, a także nadanie pouczeniom komunikatywnej treści i prostej redakcji. Upowszechnienia wymaga również wiedza o prawach obywatela przed sądem oraz o istocie władzy sędziego. Tymczasem utrzymywany od dziesięcioleci model zarządzania organizacją sądownictwa redukuje owe prawa i obowiązki tam, gdzie celowe jest ich poszerzenie, a nadmiernie wzmacnia tam, gdzie oczekiwana jest dla nich czytelna granica¹²⁸.

Naszczicowana różnica stanowisk dotyczących definiowania i normatywnego traktowania takich kategorii jak „sprawność” i „efektywność” postępowania cywilnego¹²⁹ została wzmocniona wraz z ustanowieniem w 2020 r. przepisów szczególnych. Ich obecność wraz z innymi przesłankami na trwałe zmienia niektóre aspekty obecności zasady jawności w postępowaniu cywilnym.

4. Zasada jawności w czasach stanu epidemii COVID-19

4.1. Przepisy ustawy z 14.05.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenieniem wirusa SARS-CoV-2¹³⁰

Wprowadzenie 2.03.2020 r. z powodu epidemii koronowirusa SARS-CoV-2 przepisów szczególnych, ograniczających niektóre prawa i wolności, ze względu na ochronę

¹²⁷ [http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-577-2021/\\$file/9-020-577-2021.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-577-2021/$file/9-020-577-2021.pdf) (dostęp 28.01.2022 r.).

¹²⁸ Zob. A. Machnikowska, *Jednolitość czy różnorodność? O zakresie władzy sędziego na przykładzie postępowań odrębnych, referat na Zjeździe Katedr i Zakładów postępowania cywilnego*, Jastrzębia Góra, 23–25.09.2021 r.

¹²⁹ Zob. m.in. A. Torbus, *Czy projekt nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego pod nazwą „Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych ustaw” (druk nr 3137) pozwala zwiększyć efektywności postępowania cywilnego?*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/opinieBAS.xsp?nr=3137> (dostęp 20.01.2022 r.); A. Harla, *O właściwe rozumienie postulatów sprawności postępowania cywilnego (art. 6 § 1 KPC) [w:] Dostęp do ochrony...*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, s. 74–88.

¹³⁰ Ustawa z 14.05.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenieniem wirusa SARS-CoV-2 (Dz.U. poz. 875 ze zm.).

zdrowia oraz inne dobra publiczne i dobra jednostkowe, początkowo nie łączyło się ze szczególnymi regulacjami dotyczącymi zasady jawności. Ograniczony został jednak w skali powszechnej dostęp obywateli do sądu zarówno na podstawie nowych norm ustawowych – art. 15zss ustawy COVID-19 w brzmieniu do 16.05.2020 r.¹³¹ (już uchylony), jak i, wbrew zasadom art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, na podstawie zarządzeń prezesów sądów.

Wskutek, lecz nie na podstawie, rozporządzenia Ministra Zdrowia, który wykonując delegację ustawową¹³², ogłosił na terenie całego kraju, stan zagrożenia epidemicznego rozporządzeniem z 13.03.2020 r., a rozporządzeniem z 20.03.2020 r. – stan epidemii¹³³, prezesi sądów zaczęli wydawać zarządzenia oznajmiające wstrzymanie rozpoznawania większości spraw, z wyjątkiem pilnych. Kwalifikacja do drugiej z wymienionych kategorii spraw pozostawała zależna zarówno od stopnia szczególności zarządzeń, jak i od decyzji sędziów prowadzących postępowania. Prezesi sądów określali także warunki wymiany pism między sądem i stronami oraz warunki dostępu do akt i informacji o sprawie. Część z tych działań nie posiadała właściwej podstawy prawnej, jaką powinna być forma ustawy. Pomimo tego rodzaju wady prawnej uzyskała jednak poparcie Ministerstwa Sprawiedliwości¹³⁴.

Formalne uregulowanie tego stanu nastąpiło ustawą z 31.03.2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw¹³⁵. Natomiast przepisy umożliwiające kontynuowanie pracy sądów, przy jednoczesnym przestrzeganiu rygorów ochrony epidemiologicznej, zostały wydane 14.05.2020 r. w drodze nowelizacji dotychczasowych przepisów szczególnych¹³⁶. Długi okres przygotowania nowych norm pozwalał przyjąć, że będą one realizować dwa cele. Pierwszy to utrzymanie realnego dostępu do sądu. Drugi to ochrona, w ramach ustanawianych ograniczeń, istoty gwarancji procesowych, a także zawężonego okolicznościami pozaprawnymi dostępu obywateli do niektórych praw, w tym uzyskania pomocy prawnej oraz skorzystania z części usług publicznych. Mając to na uwadze, środowiska prawnicze oraz inne podmioty życia publicznego postulowały potrzebę podwyższonej

¹³¹ Obecnie uchylony – art. 15zss o nieprzeprowadzaniu rozpraw i posiedzeń jawnych z wyjątkiem spraw pilnych, dodany ustawą z 31.03.2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 568 ze zm.).

¹³² Art. 46 ust. 2, 4 ustawy z 5.12.2008 r. o zapobieganiu oraz o zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2021 r. poz. 2069 ze zm.).

¹³³ Rozporządzenie z 13.03.2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. poz. 433 ze zm.), obowiązujące od 13.03.2020 r. do 20.03.2020 r., oraz rozporządzenie z 20.03.2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 491 ze zm.).

¹³⁴ O braku podstaw do wydania tego rodzaju zarządzeń i konieczności ich uchylenia zob. A. Kościółtek, *Jawność posiedzeń...*, s. 22 i n.

¹³⁵ Wprowadzenie art. 15zss – obecnie uchylony.

¹³⁶ Art. 46 pkt 21 ustawy z 14.05.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenieniem wirusa SARS-CoV-2.

staranności legislacji¹³⁷. Jedną z jej cech powinno być umożliwienie określania daty początkowej obowiązywania poszczególnych norm. Zdaniem niektórych przedstawicieli doktryny problem taki wystąpił też w odniesieniu do nowych przepisów o posiedzeniu zdalnym i o zasadach wyznaczania posiedzenia niejawnego¹³⁸.

Nowy artykuł 15zsz¹, obowiązujący od 16.05.2020 r. i dołączony do ustawy COVID-19, ustanowił szczególne zasady organizacji rozpraw i posiedzeń w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii, ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich, w sprawach rozpoznawanych według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego.

Zgodnie z przywołaną normą dopuszczono rozprawy i posiedzenia jawne przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzanie ich na odległość z jednoczesnym, bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, przy czym biorące w nich udział osoby nie były już zobowiązane przybyć do budynku sądu. Dotyczyło to także, poza posiedzeniami, na których dochodziło do zamknięcia sprawy, członków składu orzekającego – z wyłączeniem przewodniczącego lub sędziego referenta¹³⁹. Odstąpienie od posiedzenia zdalnego uwarunkowano niewywołaniem poprzez przeprowadzenie posiedzenia stacjonarnego nadmiernego zagrożenia zdrowia osób mających brać w nim udział¹⁴⁰.

Interpretacja redakcji tego przepisu była zróżnicowana. Część przedstawicieli nauki prawa wskazywała, że zasadą staje się posiedzenie w formie zdalnej, natomiast wyjątkiem posiedzenie w formie stacjonarnej¹⁴¹. Inni akcentowali pozytywne skutki umożliwienia odbywania posiedzeń zdalnych w odpowiednich do stanu pandemii warunkach, bez obecności stron i uczestników w pomieszczeniach sądu, a jednocześnie przy zapewnieniu im aktywnego udziału w czynnościach sądu. Ta forma posiedzeń została oceniona jako rozsądna alternatywa dla nadal dostępnych posiedzeń w formie stacjonarnej. O owej dostępności świadczył niezbyt restrykcyjny warunek ochrony zdrowia – „chyba że przeprowadzenie posiedzenia (...) nie wywoła nadmiernego zagrożenia (...)”.

Artykuł 15zsz¹ wykorzystał w swojej podstawie instytucję art. 151 § 2 k.p.c. Natomiast dokonana modyfikacja częściowo uwzględniała mające poparcie, wieloletnie postu-

¹³⁷ Zob. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Dostęp do sądu w dobie pandemii*, Warszawa 2020, s. 5 i n.; *Stanowisko Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie jawności postępowania sądowego*, Warszawa, 8.06.2020 r., <https://www.hfhr.pl/stanowisko-helsinskiej-fundacji-praw-czlowieka-ws-jawnosci-postepowania-sadowego/> (dostęp 20.01.2022 r.); B. Pilitowski, B. Kociołowicz-Wiśniewska, *Raport z przestrzegania w Polsce zasady jawnego procesu i publicznego ogłoszenia wyroku w czerwcu 2020 r.*, <https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2020/06/FCWP-Monitoring-jawno%C5%9Bci-2020-06-25.pdf> (dostęp 20.01.2022 r.).

¹³⁸ A. Budnik-Rogała, *Datowanie ograniczenia zasady jawności na 16.05.2020 r.*, konferencja „Kryzys czy rozwój gospodarczy? Prawne, ekonomiczne i socjologiczne instrumenty stymulowania rozwoju gospodarczego”, Kielce 8–9.10.2021 r.; odmiennie – datowanie wcześniejsze zob. J. Litowski, *Ograniczenie zasady jawności postępowania cywilnego z uwagi na stan epidemii wywołany COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2021/2, s. 69.

¹³⁹ Dodatkowo przepis przewidywał wymóg zarządzenia prezesa sądu uzasadnionego szczególnymi okolicznościami.

¹⁴⁰ Tak sformułowany opis tej przesłanki wynika z zamiaru wiernego oddania jej treści.

¹⁴¹ Zob. A. Kościółek, *Jawność posiedzeń...*, s. 30.

laty kompleksowej implementacji środków komunikacji online na rzecz postępowania cywilnego. Wcześniej taki projekt pozostawał zawieszony z powodu braku wyposażenia wymiaru sprawiedliwości w odpowiedni, certyfikowany przez państwo, wielofunkcyjny system teleinformatyczny. Systemy, których dotychczas używano, nie obsługiwały wszystkich postępowań, lecz tylko niektóre z nich, jak w przypadku elektronicznego postępowania upominawczego.

W stanie wyższej konieczności należało skorzystać z narzędzi, jakimi obywatele posługują się poza sferą urzędową i powiązać je z istniejącymi już konstrukcjami procesowymi. W tym przypadku uprawnioną motywacją było też wykorzystanie części przepisów szczególnych do, przekładanej w czasie, lecz nieuchronnej, technologicznej modernizacji postępowania cywilnego. Doktryna udzieliła poparcia postulatowi zachowania także w przyszłości, na potrzeby ogólnych zasad organizacji posiedzeń, przepisu o posiedzeniach w formie zdalnej prowadzonych z udziałem stron przebywających także poza budynkami sądu¹⁴².

Zainteresowanie nauki prawa kierowało się też w kierunku jawności zewnętrznej. Pozostawała ona w znacznym stopniu ograniczona zarówno treścią zarządzeń prezesów sądów limitujących dostęp do budynków sądowych i do części informacji związanych z prowadzonymi postępowaniami (ograniczenie dostępu do akt), jak i brakiem powszechnie dostępnych systemów teleinformatycznych, a także przepisów, które ujednoliciłyby różnorodną praktykę poszczególnych sądów w określaniu zasad korzystania przez strony, ale i osoby postronne z prawa uczestnictwa w posiedzeniach zdalnych¹⁴³. Przyjmowano założenie, że taka luka w systemie prawa zostanie usunięta.

Inaczej przedstawiała się natomiast ocena drugiego elementu art. 15zsz¹ ustawy COVID-19. Do normy o posiedzeniach w formie zdalnej dołączono przepis o posiedzeniu niejawnym. Jego wyznaczenie, fakultatywne, następowało zarządzeniem przewodniczącego po stwierdzeniu konieczności rozpoznania sprawy, co interpretowano jako przypadek sprawy lub czynności o wysokim stopniu pilności. Jednocześnie powinny wystąpić łącznie dwie przeszkody przy organizacji rozprawy lub posiedzenia jawnego. Były nimi: nadmierne zagrożenie dla zdrowia osób mających uczestniczyć w rozprawie lub w posiedzeniu jawnym oraz niemożność przeprowadzenia ich na odległość, z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. Ochronę praw strony wywodzoną z zasady jawności zapewniało uprawnienie wniesienia sprzeciwu w terminie siedmiu dni od doręczenia zawiadomienia kierującego sprawę na posiedzenie niejawne. Jeżeli strony nie zastępował profesjonalny pełnomocnik¹⁴⁴, zawiadomienie zawierało stosowne pouczenie.

¹⁴² Zob. T. Zembrzusi, *Ograniczenie jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwale rozwiązania?*, „Forum Prawnicze” 2021/3, s. 15; A. Kościółek, *Jawność posiedzeń...*, s. 38; Ł. Goździaszek, *E-rozprawa w sądzie*, <https://pl.linkedin.com/pulse/e-rozprawa-w-sądzie-lukasz-goździaszek> (dostęp 20.01.2022 r.).

¹⁴³ Przykłady różnych rozwiązań korzystania np. z elektronicznych kart wstępu lub możliwości bezpośredniego zalogowania się wraz z podaniem danych – na przykładzie m.in. Sądu Rejonowego w Łodzi, zob. A. Kościółek, *Jawność posiedzeń...*, s. 28–36.

¹⁴⁴ Strona niezastępowana przez: adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowanego, radcę Prokuratury Generalnej RP.

Treść art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 analizowano pod kątem wprowadzenia do systemu prawa nowych przesłanek odstąpienia od zasady jawności. Ostrożne stanowisko w tej kwestii było motywowane dwiema okolicznościami. Pierwszą stanowiło utrzymanie przez ustawodawcę gwarancji udziału strony w posiedzeniu, ponieważ sprzeciw wobec organizacji posiedzenia niejawnego był dla sądu wiążący. Było to podobne rozwiązanie do obowiązującego w Kodeksie postępowania cywilnego, przewidującym niemożność rozpoznania sprawy na posiedzeniu niejawnym, jeżeli strona, w pierwszym piśmie procesowym, wniosowała o rozpatrzenie sprawy na rozprawie – art. 148¹ § 3 k.p.c.

Równie istotnie traktowano wskazanie trzech przesłanek podejmowania przez sędziego decyzji o wyznaczeniu posiedzenia niejawnego. Odwoływały się one do: działania sędziego w stanie zbliżonym do stanu wyższej konieczności, powstającego, gdy rozpoznanie sprawy było konieczne, a dostęp do posiedzenia jawnego stacjonarnego łączył się z nadmiernym zagrożeniem, zaś do posiedzenia jawnego w formie zdalnej z niemożnością jego przeprowadzenia. Przypisywały skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawne rolę rozwiązania o charakterze subsydiarnym.

Często podnoszonym argumentem dla akceptacji zmian były wynikające z nich korzyści w zapewnieniu realizacji prawa dostępu do sądu. Powołujący się na tę zasadniczą kwestię przedstawiciele nauki prawa zastrzegali, że jest to poparcie warunkowe, ponieważ nowe rozwiązania technologiczne oraz prawne wymagają koncepcyjnego i legislacyjnego dopracowania. Krytycznie oceniano przypadki wyznaczania posiedzeń niejawnych w sprawach złożonych i wymagających obecności stron, będących następstwem technicznej niedostępności posiedzenia w formie zdalnej¹⁴⁵ oraz nieprzygotowania budynków sądowych do przeprowadzenia posiedzeń z zachowaniem wymogów ochrony zdrowia. Wstrzymanie się w takich przypadkach stron ze zgłoszeniem przysługującego im sprzeciwu wynikało z jednej z dwóch okoliczności. Pierwszą stanowił brak alternatywy dla sprawy wymagającej pilnego rozpoznania. Drugą – niezrozumienia przez stronę otrzymanego pouczenia na temat treści i konsekwencji nowych przepisów. W nawiązaniu do tych sytuacji zgłoszono m.in. postulaty wyczerpującego uzasadniania przez sędziów zarządzenia o wyznaczeniu posiedzenia niejawnego¹⁴⁶.

Inne wypowiedzi jurysprudencji skupiały się na rodzaju czynności, które powinny być podejmowane jedynie na posiedzeniu jawnym¹⁴⁷, a także na zasadach dostępu do informacji o stanie sprawy. Rozważano usankcjonowanie korzystania z rozwiązań hybrydowych oraz postulowano uregulowanie statusu doręczeń elektronicznych, z uwzględnieniem zabezpieczenia praw strony przed, niezależnymi od niej, skutkami wadliwego działania systemów teleinformatycznych¹⁴⁸.

¹⁴⁵ Zob. A. Łukaszewicz, *E-rozprawy nie działają, ale to nie sędziowie są winni*, „Rzeczpospolita” z 20.11.2020 r., <https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art8754221-e-rozprawy-nie-dzialaja-ale-to-nie-sedziowie-sa-winni> (dostęp 20.01.2022 r.).

¹⁴⁶ Zob. Ł. Wydra [w:] *O szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych*, red. K. Szmid, Legalis 2020, komentarz do art. 15zsz¹, nb 23.

¹⁴⁷ Zob. A. Skorupka, *E-rozprawa i zmiany sposobu procedowania w tarczy 3.0*, LEX nr 470132107.

¹⁴⁸ Zob. J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń sądowych*

Zwracano również uwagę na umiarkowaną skuteczność art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 w zapewnieniu dostępu do sądu. Mimo ograniczenia wpływu spraw w 2020 r. nie zahamowano tendencji wydłużania statystycznego postępowania w sprawach cywilnych. W sprawach rejestrowanych w repertorium C wynosił on ponad 14,8 miesiąca¹⁴⁹. Z pola widzenia nie schodziła też kwestia wykorzystywania modernizacji do zmian o charakterze ustrojowym poprzez ograniczanie niektórych zakresów wykonywania praw wywodzonych z zasady jawności¹⁵⁰.

4.2. Przepisy ustawy z 28.05.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁵¹

W 2021 r. poszerzony został zakres przesłanek skierowania sprawy na posiedzenie niejawnie celem rozstrzygnięcia sprawy. Był to skutek zmian prawnych oraz niepodjęcia działań na rzecz rozbudowy tych funkcjonalności systemów teleinformatycznych, które należało zaangażować do wzmocnienia podstaw organizacji posiedzeń w formie zdalnej. W konsekwencji normy umożliwiające stronom i innym uczestnikom udział w czynnościach sądu niezależnie od uwarunkowań zdrowotnych oraz innych, występujących w przeszłości przeszkód, nadal nie wykorzystują swojego potencjału.

Rodzaj przeprowadzonego przekształcenia ilustruje zestawienie brzmienia art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 w przepisach z 2020 r. oraz z 2021 r. W 2020 r., normując nowe zasady odbywania posiedzeń niejawnych, ustawodawca uzależniał ich przeprowadzenie od łącznego spełnienia czterech przesłanek. Było to stwierdzenie istnienia dwóch przeszkód: niemożność organizacji posiedzenia zdalnego i nadmierne zagrożenie zdrowia w związku z organizacją stacjonarnego posiedzenia jawnego, a także stwierdzenie braku istnienia jednej przeszkody – strona zawiadomiona o posiedzeniu nie złożyła sprzeciwu, oraz stwierdzenie istnienia jednej konieczności – celowości rozpoznania sprawy pomimo stwierdzenia przeszkód do rozpoznania sprawy na posiedzeniu jawnym. W 2021 r. do wyznaczenia postępowania niejawnego wystarcza stwierdzenie istnienia jednej przeszkody – niemożność odbycia posiedzenia zdalnego oraz jednej „niekonieczności” – przepro-

w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19, „Polski Proces Cywilny” 2020/4, s. 67 i n.

¹⁴⁹ Ze względu na ograniczony zakres publikowanych danych dotyczących kwestii czasu postępowania w sprawach cywilnych, na co wpływ ma polityka informacyjna Ministerstwa Sprawiedliwości, dane zostały przedstawione na podstawie informacji przekazanych przez sędziów, którzy w tym celu samodzielnie dokonali stosownych ustaleń, zob. konferencja *Próba zapewnienia prawa do sądu w sprawach cywilnych w świetle ostatnich zmian ustrojowych i procesowych*, Katowice, 18.06.2021 r., <http://www.konferencjakpc.pl/> (dostęp 28.01.2022 r.). Problem przewlekłości obrazuje porównanie danych z lat 2011 i 2020. Dla spraw rejestrowanych w rep. C w 2011 r. statystyczny czas postępowania wynosił ponad 8,8 miesiąca, a w 2020 r. – 14,8 miesiąca, natomiast dla spraw rejestrowanych w repertorium NS w 2011 r. – 4,8 miesiąca, a w 2020 r. – 10,5 miesiąca.

¹⁵⁰ Zob. T. Zembrzusi, *Ograniczenie jawności postępowania...*, s. 10–11.

¹⁵¹ Ustawa z 28.05.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1090).

wadzenia rozprawy lub posiedzenia jawnego. Istniejące w 2020 r. prawo sprzeciwu przysługujące stronie w związku ze skierowaniem sprawy na posiedzenie niejawne zostało zniesione. W powiązaniu z uwarunkowaniami technicznymi czyniącymi względny dostęp do posiedzenia jawnego w formie zdalnej dokonana zmiana prawna zwiększa dynamikę tendencji ograniczania jawności wewnętrznej i jawności zewnętrznej.

Przedstawiając treść nowelizacji art. 15zzs¹ ustawy COVID-19, należy odnotować, wątpliwą dla standardów techniki prawodawczej, metodę redagowania tak istotnych norm prawnych. Symptomatyczne było także umieszczenie jej wśród przepisów eksponujących znacznie mniej istotne kwestie. Nowe przepisy, datowane ustawą z 28.05.2021 r., weszły w życie 3.07.2021 r. Artykuł 15zzs¹–15zzs¹⁰ ustawy COVID-19 poddano kilku-poziomowemu przeobrażeniu. Rozbudowano treść art. 15zzs¹, uchylono art. 15zzs³, dodano art. 15zzs⁷–15zzs¹⁰. W art. 15zzs¹ utrzymano szczególne zasady organizacji rozpraw i posiedzeń w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich. Posiedzeniom i rozprawom odbywanym przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzanie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku nadano nazwę „posiedzenie zdalne”, a do podmiotów niezobowiązanych do obecności w budynku sądu prowadzącego postępowanie dołączono członków składu orzekającego.

Pierwsza część zasadniczych zmian dotyczyła posiedzenia zdalnego. Jednoznaczna, nowa treść przepisu nadała kierowaniu spraw na posiedzenia jawne w formie zdalnej rangę zasady – art. 15zzs¹ ust. 1 pkt 1, pkt 2. Wyznaczenie posiedzenia w formie stacjonarnej sprowadzono do wyjątku. Jest nim jednoczesna ocena przez sędziego konieczności rozpoznania sprawy na posiedzeniu jawnym oraz brak nadmiernego zagrożenia zdrowia w przypadku organizacji posiedzenia w formie stacjonarnej. W ten sposób zmieniono też pozycję posiedzenia niejawnego. W kolejności porządku korzystania z poszczególnych rodzajów i form posiedzeń zajęło ono miejsce przed posiedzeniem stacjonarnym. Dotychczas organizacja posiedzenia jawnego była zależna przede wszystkim od kwestii ochrony zdrowia.

Wzmacniając pozycję posiedzenia w formie zdalnej oraz czyniąc zadość zasadom równości wobec prawa, w znowelizowanych przepisach przewidziano techniczne wsparcie dla osób niedysponujących samodzielnym dostępem do środków komunikacji wykorzystywanych przy posiedzeniu zdalnym. Na wniosek strony lub osoby wezwanej, zgłoszony co najmniej pięć dni przed wyznaczonym terminem posiedzenia, sąd zapewnia możliwość udziału w posiedzeniu zdalnym, przy czym osoba taka przebywa wówczas w budynku sądu. By skorzystać z uprawnienia, należy złożyć oświadczenie o nieposiadaniu odpowiednich urządzeń do komunikacji online – art. 15zzs¹ ust. 2 ustawy COVID-19. Pouczenie o takim uprawnieniu przysługuje stronie występującej bez profesjonalnego pełnomocnika i jest udzielane przy doręczeniu pierwszego zawiadomienia o terminie posiedzenia zdalnego – art. 15zzs¹ ust. 3 ustawy COVID-19.

Druga zmiana modyfikuje, wzmiankowane wcześniej, przesłanki wyznaczenia posiedzenia niejawnego – art. 15zzs¹ ust. 1 pkt 3 ustawy COVID-19. W 2021 r. ryzyko wywodzone ze stanu epidemii przestało być decydującym kryterium odstąpienia od zasady

jawności. Pierwotnie pierwszoplanową przyczynę zaniechania stacjonarnego posiedzenia – nadmierne zagrożenie zdrowia, przesunięto na dalszy, wobec posiedzenia niejawnego, plan. Zniesiono też wymóg „konieczności rozpoznania sprawy”, zastępując wystąpieniem przesłanki konieczności rozpoznania sprawy na posiedzeniu jawnym. Obie „konieczności” różnią się istotnie.

Ustawodawca uznał, że stosowanie daleko idącego ograniczania zasady jawności nie wymaga już szczególnego uzasadnienia. Pierwotne brzmienie art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 powoływało się na takie wartości jak: ochrona zdrowia, zgoda strony (poprzez niewyrażenie sprzeciwu) na ograniczenie jej prawa do jawnego rozpoznania sprawy, wyjątkowy charakter sprawy decydujący o potrzebie możliwie najszybszego jej rozstrzygnięcia. Nowelizacja art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 zespoliła posiedzenie niejawne z innym założeniem. Sprowadza się ono do przyjęcia tezy o funkcjonowaniu systemu postępowania cywilnego, w którym stwierdzenie konieczności wyznaczenia posiedzenia jawnego ma wpływ, obok innego, technicznego czynnika, na odstąpienie od wyznaczenia posiedzenia niejawnego. To pewnego rodzaju zmiana reguł pierwszeństwa w rozstrzyganiu przypadków kolizji między prawem do bezpośredniego udziału strony w rozpatrzeniu sprawy przez sąd a prawem do rozpatrzenia sprawy. Taka kolizja jest pochodną uwarunkowań stanu epidemii, które utrudniają równoczesną realizację wielu praw. Natomiast sposób rozwiązania tej kwestii przez ustawodawcę powoduje, że przypadków kolizji dóbr jest więcej, a tym samym wzrasta rola posiedzenia niejawnego.

Rodzaj zmiany, jakiej poddano art. 15zsz¹ ustawy COVID-19, ma jeszcze jedną, bardzo poważną konsekwencję w postaci ryzyka naruszenia zasady równości wobec prawa. Dostęp do posiedzenia jawnego w formie stacjonarnej został uzależniony od spełnienia dwóch kryteriów. Jedno z nich ustawodawca pozostawił niesprecyzowanym, pomimo że wymaga dookreślenia i oczekuje na to od ponad półtora roku. Jest to „niemożność” organizacji posiedzenia zdalnego. Drugie kryterium ustawodawca również pozostawił swobodnemu uznaniu sądu – „konieczność” rozpoznania sprawy na posiedzeniu jawnym. Jest ono znacznie pojemniejsze niż kategoria „konieczności rozpoznania sprawy” obowiązująca pod rządami pierwotnego brzmienia art. 15zsz¹ ustawy COVID-19. W konsekwencji różnorodność praktyk wyznaczania posiedzeń niejawnych w miejsce posiedzeń zdalnych lub posiedzeń jawnych jest wysoce prawdopodobna.

W nowym standardzie dostępu do zasady jawności, a wraz nią do innych zasad oraz praw, zmniejszona została także ochrona strony w egzekwowaniu należnych jej praw. Nie jest już uprawniona do zgłoszenia sprzeciwu, o którym była mowa w poprzednio obowiązującej treści art. 15zsz¹ ustawy COVID-19, nie może zatem skorzystać ze swego prawa także w ograniczonym wymiarze, jak miało to miejsce, kiedy podstawą organizacji części posiedzeń był art. 148¹ k.p.c. W dostatecznym wymiarze nie zabezpieczono natomiast jeszcze prawa strony do pełnoprawnego udziału w posiedzeniu w formie zdalnej, przy wykorzystaniu należytej jakości przekazu obrazu i dźwięku. Przepisy milczą również na temat praw przysługujących stronie oraz innym podmiotom w przypadku wadliwego działania urzędów używanych do wideokonferencji. Na regulację oczekuje też wiele innych kwestii dotyczących zgodności organizacji posiedzenia w formie zdalnej z kodeksem.

Nie rozwiązuje tego problemu, choć istotnie zmniejsza, możliwość skorzystania przez osoby biorące udział w postępowaniu z urzędzeń zlokalizowanych w sądach. Z praktyki sądowej wiadomo, że nie zawsze są one sprawne¹⁵². Nie został zatem spełniony warunek skorelowania przepisów odwołujących się do pewnych właściwości urzędzeń informacyjnych z faktycznym zapewnieniem tym urządzeniom owych właściwości. Stan ten poddaje w wątpliwość umocowanie art. 15zsz¹ ustawy COVID-19 w systemie prawa. Tym bardziej zasadne jest przywołanie deklaracji ustawodawcy o „absolutnym priorytecie” dla posiedzenia w formie zdalnej, na którą powołał się, uzasadniając przyznanie pierwszeństwa prawu rozpoznania sprawy bez uzasadnionej zwłoki, które jednocześnie wpływa na ograniczenie zasady jawności.

Znaczenie dla egzekwowania zasady jawności w czasach obowiązywania przepisów szczególnych ma także wycofanie się w 2020 r. Ministra Sprawiedliwości z podjętego w 2019 r. zobowiązania opublikowania wzorów pouczeń¹⁵³. Do tego celu też wykorzystano argument stanu pandemii¹⁵⁴. Wyjaśniając tę kwestię, powołano się na konieczność przedłużenia trwających już wówczas rok prac nad przygotowaniem komunikatywnych w treści pouczeń, a także na wysokie koszty tego przedsięwzięcia w czasach, które wymagają kierowania środków na walkę z pandemią.

Inne skutki tego zaniechania nie są zdaniem organów władzy wykonawczej tak istotne. Tymczasem można wymienić wśród nich faktyczne zwiększenie ograniczeń w dostępie do sądu¹⁵⁵, w tym dla podmiotów, których ochronę najczęściej deklaruje ustawodawca (podmioty występujące bez profesjonalnego pełnomocnika), a także kosztochłonność błędów wynikających z nieznamości prawa. Symptomatyczne w tej sprawie jest także definiowanie pojęcia modernizacji, która, jak pokazuje praktyka, nie obejmuje jakości komunikacji społecznej.

5. Perspektywa zmian

Dotychczas stosowane metody poprawy sprawności postępowania cywilnego, w tym postępowania rozpoznawczego, zarówno przed stanem pandemii, jak i w jej trakcie, a także

¹⁵² Wyniki badań ankietowych zob. A. Malmuk-Cieplak, A. Torbus, *Ocena efektywności postępowania sądowego w nowych przepisach Kodeksu postępowania cywilnego na podstawie badań ankietowych* [w:] *Praktyka...*, red. M. Dziura, T. Zembrzuski, s. 121.

¹⁵³ Art. 5 § 2, 3 k.p.c., przepis wprowadzony ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, został uchylony jeszcze przed jego wejściem w życie, art. 71 ustawy z 19.06.2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. z 2022 r. poz. 171).

¹⁵⁴ Ustawa z 7.10.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania społeczno-gospodarczym skutkom COVID-19.

¹⁵⁵ O takim zespoleniu właściwej treści pouczenia z prawem wywodzonym wprost z postanowień Konstytucji RP, zob. A. Mendrek, *Wyrokowanie na posiedzeniu niejawnym – zagadnienia wybrane* [w:] *Ius est a iustitia appellatum...*, red. M. Tomalak, T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, s. 380.

treść uzasadnień projektów nowych ustaw oraz nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego jednoznacznie potwierdzają, że zasada jawności będzie miała coraz słabszą pozycję wśród innych zasad postępowania¹⁵⁶. Tendencji tej nie odwróci fakt ograniczonej skuteczności dokonywanych, przy tym założeniu, reform. Paradoksalnie jeden z niewielu osiągniętych celów to faktyczna zmiana statusu zasady jawności. Kontynuowaniu tej treści prawno-politycznej koncepcji sprzyja bowiem kilka czynników, przywołanych we wstępie niniejszego opracowania. Istotna rola przypadła wśród nich przepisom szczególnym, obowiązującym w stanie epidemii. Wprowadziły one do systemu prawa nie tylko zaawansowany typ ograniczeń dla zasady jawności oraz ryzyko dla tych gwarancji, jakie jeszcze funkcjonują. Równolegle, eksponując modernizację kontaktu obywatela z sądem, skutecznie przesunęły na drugi plan opinii publicznej stopniową marginalizację wielu aspektów zasady jawności. Posiedzenia w formie zdalnej oraz rozbudowane, inne funkcjonalności systemów teleinformatycznych posiadają duży potencjał dla rozwoju zasady jawności, począwszy od zwiększenia transparentności wymiaru sprawiedliwości, po związaną z nią funkcję partycypacyjną. Zostanie on jednak wykorzystany ze znacznym opóźnieniem. Obecna modernizacja nie jest przejawem nowej dynamiki, lecz pochodną reaktywnego zarządzania systemem prawa.

Na ograniczanie jawności postępowań cywilnych – przy równolegle postępującej adaptacji środków realizacji prawa jawności do zmian technologicznych, będą miały wpływ nie tylko czynniki polityczne. Wiele zależeć będzie także od działań o charakterze administracyjnym podejmowanych przez prezesów sądów. Ich interpretacja przepisów ustawowych bywa decydująca, co potwierdzają doświadczenia dwóch ostatnich lat, w kształtowaniu, poprzez treść wydawanych zarządzeń, faktycznego dostępu do sal sądowych oraz możliwości przeglądania akt, a także do uzyskiwania, w innej formie, informacji o prowadzonych postępowaniach.

Równie ważna może okazać się zmiana społeczna. Wzrasta m.in. poziom akceptacji dla rozwiązań, które zastępują odbiorcę informacji w podejmowaniu decyzji o tym, z jakimi treściami, obecnymi w przestrzeni publicznej, będzie się on zapoznawał. Tego rodzaju algorytmy znajdują też zastosowanie w kontakcie sądów z obywatelami. Zmiana, co również jest symptomatyczne dla obecnego postrzegania funkcji jawności, oczekuje jeszcze na krytyczną analizę oraz stanowisko nauki prawa.

Z perspektywy dnia obecnego najważniejszymi postulatami pozostają: zachowanie prawa strony do jednoznacznego wyrażenia zgody na rozstrzygnięcie jej sprawy na posiedzeniu niejawnym, a także realne zabezpieczenie strony przed przypadkiem, gdy jest zmuszona wyrazić zgodę, ponieważ nie ma dostępu do posiedzenia jawnego w formie zdalnej.

¹⁵⁶ Na ten kierunek zmian wskazuje m.in. T. Zembrzusi, *Ograniczenie jawności postępowania...*, s. 5.

Abstract***The principle of openness in civil proceedings – modernization or marginalization?
Selected issues***

dr hab. Anna Machnikowska – *Professor of the University of Gdańsk, Faculty of Law and Administration, University of Gdańsk, Poland*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5338-4069>

In the years 2019 -2021, the position of the principle of openness (free access) in civil proceedings has changed as a result of legal and non-legal circumstances. Under special regulations issued due to the state of the COVID-19 epidemic, a remote court session has been introduced, in which the parties do not stay in court buildings. Anticipating cases of technical impossibility of holding such a meeting, the legislator decided that judges, regardless of the applicable provisions of the Polish Civil Procedure Code, could also settle the case ex officio – without the participation of the parties. In practice, the norm which should have the status of exception, is used on a wider scale. There are two reasons for that state of affairs. This is the lack of a common availability of ICT system that has appropriate functionalities for handling meetings in a remote form. The second reason is the legislator's amendment to the doctrinal paradigm at the level of the Polish Civil Procedure Code, preferring the principle of speedy proceedings to the principle of openness. This has taken the form of abolishing some traditional safeguards against the resolution of cases on the merits in closed session. The combination of both factors means that a remote meeting – fast and at the same time public – may not be the dominant form of sessions. Verification of this forecast requires determining whether technical modernization is really combined in the Polish legal system with the modernization of other spheres, including axiology, politics and judicial practice.

Keywords: *principle of openness, modernization, marginalization of the principle of openness, doctrinal dispute over methods of improving civil proceedings*

Bibliografia/References

- Bagińska E., *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006.
- Berutowicz W., *O pojęciu naczelných zasad postępowania cywilnego*, „Studia Cywilistyczne” 1975/25–26.
- Białecki M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020.
- Błaszczak Ł., *Powództwo oczywiście bezzasadne (art. 191¹ k.p.c.)*, Warszawa 2021.
- Bogucki O., *Perspektywy rozwinięcia normatywnego ujęcia wykładni funkcjonalnej* [w:] *Wykładnia prawa. Tradycja i perspektywy*, red. M. Herman, S. Sykuna, Warszawa 2016.

- Broniewicz W., *Jawność jako konstytucyjna zasada procesu cywilnego Polski Ludowej*, „Nowe Prawo” 1954/5–6.
- Chmaj M., *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 30, 31, 32, 33*, Warszawa 2019.
- Chmielarz-Grochal S., *Bezpośrednie stosowanie art. 45 Konstytucji*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016/3.
- Cieślak S., *Forma czynności w procesie cywilnym – stan obecny i perspektywy rozwoju* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Ogólnopolski Zjazd katedr i zakładów postępowania cywilnego. Katowice – Kocierz 26–29.09.2013*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2015.
- Cieślak S., *Założenia aksjologiczne postępowania cywilnego – propozycja sformułowania kryteriów aksjologicznej oceny regulacji procesowej* [w:] *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019*, red. S. Cieślak, Łódź 2020.
- Dalka S., *Sądowe postępowanie cywilne. Założenia ogólne i proces cywilny*, t. 1, Gdańsk 1992.
- Dostęp do sądu w dobie pandemii*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2020.
- Dziurda M., *Czy nadchodzi zmierzch zasady ustności w postępowaniu cywilnym?*, „Polski Proces Cywilny” 2022/1.
- Ereciński T., *Ocena skutków nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Kontynuacja zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021.
- Fierich F.K., *Przewodnie zasady procesu cywilnego. Wykład*, Kraków 1911.
- Fierich F.K. [w:] *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja postępowania cywilnego*, t. 1, *Polska Procedura Cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych materiałów*, Warszawa 1928.
- Flaga-Gieruszyńska K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2008.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Konstytucyjne standardy prawa do sądu a ochrona prywatności stron na przykładzie spraw cywilnych* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015.
- Flejszar R., *Postępowanie w sprawach gospodarczych. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Florczak-Wątor M., *Niekonstytucyjność ograniczeń praw i wolności jednostki wprowadzonych w związku z epidemią COVID-19 jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej państwa*, „Państwo i Prawo” 2020/12.
- Florczak-Wątor M., *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016/3.
- Gapska E., *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. I – sprawy pilne*, „Monitor Prawniczy” 2020/17.
- Gapska E., *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. II – wstrzymanie rozpoczęcia, zawieszenie biegu terminów procesowych*, „Monitor Prawniczy” 2020/18.
- Gajda-Roszczyńska K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Gajda-Roszczyńska K., *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, „Iustita” 2013/1.
- Głodowski W., Jarocho A., *Zasada jawności w postępowaniu egzekucyjnym* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności*, red. B. Guzik, N. Buchowska, P. Filipiak, P. Wiliński, Poznań 2011.
- Gmerek K., *Rozprawa sądowa jako zdarzenie komunikacji społecznej*, Szczecin 2019.

- Gołaczyński J., Kotecka-Kral S., *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, „Polski Proces Cywilny” 2020/4.
- Goldstein S., *Uwagi do projektu kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 1931/1.
- Gołąb S., *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930.
- Goździaszek Ł., *E-rozprawa w sądzie*, <https://pl.linkedin.com/pulse/e-rozprawa-w-sądzie-lukasz-gozdziasek> (dostęp 20.01.2022 r.).
- Góra-Błaszczkowska A., *Zmiany dotyczące orzeczeń w świetle nowelizacji k.p.c. z 4 lipca 2019 a prawo do sądu* [w:] *Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2020.
- Góra-Błaszczkowska A., *Zasada jawności postępowania* [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010.
- Granat M., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2019.
- Grzegorzczak P., *Dopuszczalność i kształt apelacji – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Ogólnopolski Zjazd katedr i zakładów postępowania cywilnego. Katowice – Kocierz 26–29.09.2013*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2015.
- Grzegorzczak P., Weitz K. [w:] *Konstytucja RP. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Harla A., *O właściwe rozumienie postulatu sprawności postępowania cywilnego (art. 6 § 1 KPC)* [w:] *Dostęp do ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021.
- Izdebski H., *Legislacja dotycząca COVID-19 i ustawowy nihilizm prawny* [w:] *Pandemia COVID-19 a prawa i wolności obywatela*, red. T. Gardocka, D. Jagieło, Warszawa 2021.
- Jakubecki A., *Dostęp do ochrony prawnej w świetle ustawy nowelizującej KPC z 4.07.2019 r.* [w:] *Dostęp do ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021.
- Jakubecki A., *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym A.D. 2019 – dyskrecjonalna władza sędziego czy prekluzja* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Kontynuacja zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021.
- Jakubecki A., *Naczelné zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Czterdziestolecie Kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005)*, Warszawa 2006.
- Jasiecki A., *Wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym na podstawie art. 148¹ KPC – uwagi dotyczące nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, „Monitor Prawniczy” 2016/17.
- Jasiński J. (wybór i tłumaczenie), *Standardy prawne Rady Europy. Zalecenia. Tom IV. Sądownictwo. Organizacja – postępowanie – orzekanie*, Warszawa 1998.
- Jędrzejewska M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989.
- Jodłowski J. [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2014.
- Kaczmarek-Templin B., *Zasada jawności a informatyzacja postępowania cywilnego* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2015.
- Kała D.P., *Klauzula porządku publicznego*, Lublin 2018.
- Kardas P., *Jawność wewnętrzna i zewnętrzna postępowania przygotowawczego* [w:] *Jawność jako wymóg rzetelnego procesu karnego*, red. W. Jasiński, K. Nowicki, Warszawa 2013.

- Kociolowicz-Wiśniewska B., Pilitowski B., *Ocena polskiego sądownictwa w świetle badań*, Warszawa 2017.
- Konecka-Misztal J., *Jawność postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem elektronicznego postępowania upominawczego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2012/3.
- Korzan K., *Naczelné zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelné zasady postępowania nieprocesowego* „Rejent” 2004/14.
- Kościółek A., *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19*, „Przegląd Sądowy” 2021/15.
- Kościółek A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Kościółek A., *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018.
- Kotecka S., *Jawność postępowania sądowego* [w:] *Jawność i jej ograniczenia. Postępowanie sądowe*, t. 8, red. G. Szpor, J. Gołaczyński, Legalis 2015.
- Kotecka S. [w:] *Informatyzacja postępowania sądowego w prawie polskim i wybranych państwach*, red. J. Gołaczyński, Wrocław 2009.
- Lappiere J. [w:] J. Jodłowski, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, Z. Resich, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2000.
- Leszczynski L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001.
- Leszczynski L., Maroń M., *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013/60.
- Litowski J., *Ograniczenie zasady jawności postępowania cywilnego z uwagi na stan epidemii wywołany wirusem COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2021/2.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Łuczak-Noworolnik Ł., Żebrowska A., *Przeprowadzanie rozprawy i postępowania dowodowego drogą elektroniczną – założenia, cele, przyjęte rozwiązania*, „Polski Proces Cywilny” 2018/3.
- Łukaszewicz A., *E-rozprawy nie działają, ale to nie sędziowie są winni*, „Rzeczpospolita” z 20.11.2020 r., <https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art8754221-e-rozprawy-nie-dzialaja-ale-to-nie-sedziowie-sa-winni> (dostęp 20.01.2022 r.).
- Machnikowska A., *Postępowanie w sprawach gospodarczych jako postępowanie odrębne* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Kontynuacja zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021.
- Machnikowska A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Machnikowska A., *O niezawisłości sędziów i niezależności sądów w trudnych czasach. Wymiar sprawiedliwości w pułapce sprawności*, Warszawa 2017.
- Malmuk-Cieplak A., Torbus A., *Ocena efektywności postępowania sądowego w nowych przepisach Kodeksu postępowania cywilnego na podstawie badań ankietowych* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Kontynuacja zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021.
- Manowska M., *Zmiany w kodeksie postępowania cywilnego wprowadzone w 2004 r.*, „Przegląd Sądowy” 2005/5.
- Markiewicz K., *Informatyzacja postępowania cywilnego – de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Ogólnopolski Zjazd katedr i zakładów*

- postępowania cywilnego. Katowice – Kocierz 26–29.09.2013*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2015.
- Maroń G., *Zasady prawa. Pojmowanie i typologia a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011.
- Mączyński M., *Ograniczenia prawa podmiotów gospodarczych do sądu*, „Państwo i Prawo” 2000/5.
- Mądrzak H. [w:] *Postępowanie cywilne*, red. H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2003.
- Mendrek A., *Wyrokowanie na posiedzeniu niejawnym – zagadnienia wybrane* [w:] *Ius est a iutitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.
- Michalska-Marciniak M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020.
- Miszewski W., *Jawność w procesie cywilnym w związku z przepisami kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1933/1.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006.
- Mucha J., *Pisemne zeznania świadka w kontekście dążenia sądu do ustalenia prawdy i postulatu szybkości postępowania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020/3.
- Niżnik-Mucha A., *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.
- Osierda A., *Prawne aspekty pojęcia bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014/23.
- Pecyna M., *Odpowiedzialność odszkodowawcza Skarbu Państwa za ograniczenia praw i wolności w czasie epidemii COVID-19*, „Państwo i Prawo” 2020/12.
- Philipiec S., *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2000/47.
- Pilitowski B., Kociołowicz-Wiśniewska B., *Raport z przestrzegania w Polsce zasady jawnego procesu i publicznego ogłoszenia wyroku w czerwcu 2020 r.*, <https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2020/06/FCWP-Monitoring-jawno%C5%9Bci-2020-06-25.pdf> (dostęp 20.01.2022 r.).
- Rylski P., *Ekspertryza dra hab. Piotra Rylskiego w zakresie terminów w postępowaniu cywilnym po uchyleniu art. 15zsz*, Warszawa, 19.05.2020 r.
- Rylski P., *O nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 4.07.2019 r. w ogólności*, „Palestra” 2019/11–12.
- Rylski P., *Zmiany w przepisach o postępowaniu apelacyjnym w świetle modelu apelacji cywilnej*, „Polski Proces Cywilny” 2020/1.
- Rylski P., Zembrzuski T., *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, „Przegląd Sądowy” 2006/6.
- Sarnecki P. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz II*, red. I. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Siedlecki W., *Projekt kodeksu postępowania cywilnego oraz przepisów wprowadzających*, Warszawa 1964.
- Siedlecki W., *Zasady naczelnego postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania cywilnego*, „Studia Cywilistyczne” 1966/7.
- Siedlecki W., *Z prac Komisji Kodyfikacyjnej nad nowym kodeksem postępowania cywilnego PRL*, „Studia Cywilistyczne” 1961/1.

- Skąpski J., *Postępowanie. Część ogólna* [w:] *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja postępowania cywilnego*, t. 1, *Polska Procedura Cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych materiałów*, Warszawa 1928.
- Skibińska M., *Zasady postępowania cywilnego a postępowanie dowodowe* [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, *System postępowania cywilnego*, t. 2, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2021.
- Skorupka A., *E-rozprawa i zmiany sposobu procedowania w tarczy 3.0*, LEX nr 470132107.
- Sławicki P., *Wpływ ustawy o przeciwdziałaniu COVID-19 na terminy w prawie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2020/12.
- Stanowisko Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie jawności postępowania sądowego*, Warszawa, 8.06.2020 r., <https://www.hfhr.pl/stanowisko-helsinskiej-fundacji-praw-czlowieka-ws-jawnosci-postepowania-sadowego/> (dostęp 20.01.2022 r.).
- Stawarska-Rippel A., *Elementy prywatne i publiczne w procesie cywilnym w świetle prac kodyfikacyjnych w Polsce (1918–1964)*, Katowice 2015.
- Stawecki T., *Jawność jako wartość prawna*, „Studia Iuridica” 2004/43.
- Szuniewicz M., *Ochrona bezpieczeństwa państwa jako przesłanka ograniczenia praw i wolności jednostki w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2016.
- Śledzińska-Simon A., *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Teoria i praktyka*, Wrocław 2019.
- Telenga P. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2010.
- Torbus A., *Czy projekt nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego pod nazwą „Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych ustaw” (druk nr 3137) pozwala zwiększyć efektywności postępowania cywilnego?*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/opinieBAS.xsp?nr=3137> (dostęp 20.01.2022 r.).
- Uliasz M., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Uliasz M., *Posiedzenie przygotowawcze i plan rozprawy*, „Monitor Prawniczy” 2019/21.
- Waśkowski E., *System procesu cywilnego, Wstęp teoretyczny. Zasady racjonalnego ustroju sądów i procesu cywilnego*, Wilno 1932.
- Waśkowski E., *Teoria wykładni prawa cywilnego. Metodologia dogmatyki cywilistycznej w zarysie*, Warszawa 1936.
- Winczorek J., *Pandemia COVID-19 a dostęp do prawa. Polska na tle wyników badania międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 2020/12.
- Wiśniewski T., *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013.
- Wydra Ł. [w:] *O szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych*, red. K. Szmid, Legalis 2020.
- Zembrzusi T., *Powództwo oczywiście bezzasadne a dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym* [w:] *Dostęp do ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszynska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021.
- Zembrzusi T., *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Kontynuacja zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi, Warszawa 2021.
- Zembrzusi T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017.
- Zembrzusi T., *Ograniczenie jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwałe rozwiązania?*, „Forum Prawnicze” 2021/3.

- Zembrzuski T., *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego* [w:] *Ius est a iutitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.
- Zembrzuski T. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020.
- Zielińska A., *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016.
- Żuk A., *Postępowanie w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2009.
- <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12350804/12812711/12812712/dokument519302.pdf> (dostęp 28.01.2022 r.).
- [http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-577-2021/\\$file/9-020-577-2021.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-577-2021/$file/9-020-577-2021.pdf) (dostęp 28.01.2022 r.).
- <https://gdansk.so.gov.pl/okreg-gdanski-ponownie-liderem-w-mediacji,new,mg,271,410.html,237> (dostęp 20.01.2022 r.).